

İçindekiler

Teşekkür	13	
Önsöz	15	
Giriş	25	
BİRİNCİ KISIM		
AYDINLANMA RASYONALİZMİ KARŞITI		
EPİSTEMOLOJİK-MORAL KURGU	43	
Birinci Bölüm: Aydınlanma Akli ve Akılcılığı	45	
İkinci Bölüm: Aydınlanmanın Farklı Kanalları:		
İskoç Aydınlanması ve Akıl Eleştirisi	71	
Üçüncü Bölüm: Aydınlanma Akli Karşıtı Kavramsal Çerçeve		87
1. Akıl Eleştirisinin Estetik Temelleri	87	
2. Akıl Eleştirisinin Moral Temelleri	102	
3. Kavramsal Çerçeve	113	
A. Ahlâkî İmgelem/Tahayyül Gücü	115	
B. Önyargı (Prejudice)	125	

C. Pratik Akıl/Sağduyu	128
D. Akıl ve Duygu.....	130
E. Değerlendirme.....	134

Dördüncü Bölüm: Aydınlanma Akılı/Akılcılığı Eleştirileri ve Burke.....	139
1. Genel Olarak Aydınlanma Akılı Eleştirileri ve Burke	141
2. Post-Modern Akıl Eleştirileri ve Burke	155
3. Burke'ten Hayek'e Akıl Eleştirisi: Kurucu Rasyonalizm versus Evrimci Rasyonalizm.....	175
4. Burkeçü 'Epistemolojik-Moral Kurgu'ya Yönelik Eleştiriler	186

İKİNCİ KISIM

TOPLUMSAL YAPI ve DÜZEN SORUNU: DEVRİM KARŞITLIĞI	201
--	------------

Birinci Bölüm: 'Sosyal Teori'nin Temel Argümanları	203
1. İskoç Aydınlanması'nda Sosyal Teori	203
2. Burke'te Sosyal Teori	217

İkinci Bölüm: Birey ve Toplum İlişkisi	231
---	-----

Üçüncü Bölüm: Toplumsal Yapının Organik Bütünlüğü	241
--	-----

Dördüncü Bölüm: Toplumsal-Siyasal Değişim ve Devrim	251
1. İskoç Aydınlanması'nda Tarih ve Değişim.....	252
2. Burke'te Tarih ve Değişim	257
3. Fransız Devrimi: Genel Argümanlar	276
4. Fransız Devrimi: Spesifik Argümanlar	299

Beşinci Bölüm: Burke'e Yönelik Eleştiriler.....	315
1. Edmund Burke-Thomas Paine	315
2. Edmund Burke-Mary Wollstonecraft.....	330

Altıncı Bölüm: Burkeçü 'Toplumsal Yapı ve Değişim' Anlayışının Etkileri.....	347
---	-----

ÜÇÜNCÜ KISIM

TEORİDE VE PRATİKTE SİYASET	373
--	------------

Birinci Bölüm: Siyasette Rasyonalizm ya da Radikal Siyaset	375
---	-----

İkinci Bölüm: Türev Bir Alan/Sınırlı Bir Etkinlik Olarak Siyaset/Devlet	409
---	-----

Üçüncü Bölüm: Pratik Siyaset Sorunları	431
1. Amerikan Kolonileri Sorunu	433
2. Hindistan Politikası ve Doğu Sorunu.....	441
3. İrlanda Politikası.....	452
4. Kölelik Sorunu.....	462
Dördüncü Bölüm: Devlet-Din İlişkisi	469
Beşinci Bölüm: Bir İdeoloji ve Tutum Olarak Burkeçü Muhafazakârlık/Liberalizm.....	485
Altıncı Bölüm: Evrim-Devrim Tartışması	499
Yedinci Bölüm: Burke Sonrasında 'Burkeçü Siyasal Düşünce'nin Serüveni	525
Sekizinci Bölüm: Değerlendirme ve Eleştiriler	547
Sonuç	571
Kaynakça	585
İndeks	611

Önsöz

Fatih Duman'ın elinizdeki kitabı, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde savunulmuş olan bir doktora tezinden türetilmiştir. Tezin yöneticisi bendim; ama aslında yönetmiş olduğum da pek söylenemez. Tezler vardır, yönetici olarak ister istemez konunun nasıl işleneceği, planın nasıl yapılacağı hakkında yardımcı olursunuz, hatta ifade bozukluklarını ve yazım hatalarını düzeltmek zorunda kalırsınız. Oysa Fatih'in tezine, başından itibaren herhangi bir müdahalede bulunmama hiç gerek kalmadı. Tersine, yazdığı bölümleri bana getirip fikrimi sorduğunda, “çok iyi yazmışsın”, “çok iyi gidiyor”, “bu bölümün kurgusunu çok mantıklı kurmuşsun” ya da “hep böyle devam et” gibisinden övücü sözler sarf etmekle yetindim. Zaten sonuçta da her türlü övgüyü hak eden gerçek anlamda “tam”, “tamamlanmış” bir yapıtı ortaya çıkıttı; belki fazlalığı olan, ama eksikliği olmayan bir yapıtı.

Eğer bu tezden (kitaptan) kendime de bir pay çıkaracaksam, bunun, tezin konusunun seçilmesinde oynadığım küçük rol oldu-

ğunu söyleyebilirim. Çünkü Fatih, bundan birkaç yıl önce, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki Siyaset Bilimi Doktora programında yer alan “Fransız Devrimi'nin Siyasal Düşünceleri” adlı dersimde, Burke üzerine bir ödev hazırlamış ve bunu derste sunmuştu. İşte bu sunum, elinizdeki kitaba varan uzun ve zorlu yolda atılan ilk adım olmuştur, denilebilir.

Bu yolun sonunda ortaya çıkmış olan yapıt, çok kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Çünkü Fatih, Burke'ün en iyi bilinen ve en çok okunan *Reflections on The Revolution in France* ile yetinmeyip, düşünürün mektupları da dâhil olmak üzere yazmış olduğu bütün metinlere ulaşmış ve bunları kullanmıştır. Böylece, Burke'ün değişik alanlarda dile getirdiği düşüncelerini (bu düşüncelere ilişkin daha sonraları ileri sürülmüş farklı, hatta karşıt yorumlar ile eleştirilere de yer vererek), hem kendi aralarındaki ilişkileri sergileyerek, hem de dönemin çeşitli düşünürlerinin görüşleriyle karşılaştırarak, bütüncül bir çerçeve içinde incelemeyi başarmıştır. Bu bağlamda, Fatih'in çalışmasına Burke'ün bilgi kuramıyla (epistemolojisiyle) başlaması, yani onun estetik, ahlâki, sosyal ve siyasal düşüncelerinin beslendiği kaynağı ilk önce ele alıp incelemesi ve aralarındaki bağlantıları kurması, bu düşüncelerin çok daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca, kitabın ilk bölümünde, Burke'ün bilgi kuramının kökeninde İskoç Aydınlanması'nın bulunduğu açığa çıkartılması, Aydınlanma'yı, özellikle de Fransız Aydınlanması'nı çok sert bir dille yadsımış olan bu Whig parlamenter-düşünürün aslında belli ölçüde de olsa, bir “Aydınlanmacı” ya da en azından bir Aydınlanma Çağı düşünürü olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bununla birlikte Burke, gerçekte, Aydınlanma'nın içerdiği ya da Aydınlanma'ya yakıştırılan toplumun kopuşlarla değiştirilip dönüştürülebileceğini savunan ilerlemeci anlayışın tam karşı kutbunda yer alıp muhafazakârlık (ya da Fatih Duman'ın da belirttiği gibi

liberal-muhafazakârlik) ideolojisinin temel taşlarını ortaya koymuş olan düşünürdür. 1980'lerle birlikte dünyada ve Türkiye'de, zaman zaman liberalizmle de eklenen muhafazakârlığın bir yükseliş içinde bulunduğu söylenebilir; her ne kadar son yıllarda bazı Latin Amerika ülkelerinde "Sol"un iktidara gelmesiyle ve hatta ABD'de Barack Obama'nın başkanlığa seçilmesiyle bu yükselişin frenlendiği değerlendirilebilir.

Günümüzde, bir versiyonu post-modernizm adı altında dile getirilen muhafazakârlık ya da liberal-muhafazakârlık, Aydınlanma'yla hesaplaşarak, Aydınlanma'ya özgülleştirilen görüşleri, anlayışları, değerleri yadsıyarak kendi savlarını ortaya koymaktadır. Oysa bu iş, 200 yıl öncesinden Burke tarafından gerçekleştirilmiştir zaten dolayısıyla, günümüzün muhafazakâr ya da post-modern ideolojisi, Burke'ün düşüncelerini yeniden ısıtıp günün koşulları ve sorunları doğrultusunda servis etmekten başka bir şey yapmıyor aslında. Zaten Batı'da Burke hakkında çok sayıda çalışma yapılarak kitap yayımlanmasının nedeni de bu. Oysa Türkiye'de, bu konuda hem telif hem çeviri kitap bakımından büyük bir boşluk olduğu gözlemleniyor. İşte Fatih Duman'ın elinizdeki yapıtı, bu boşluğu belli bir ölçüde dolduracak bir çalışma niteliği taşıyor. Ayrıca bu konuya ilgi duyulmasını sağlayıp Burke hakkında ve tabii Burke ile günümüz muhafazakârlığının ilişkisi hakkında başka çalışmaların yapılmasına yol açacağı da umut edilebilir.

Böyle bir umuttan söz etmemin nedeni, Burke'ün önemli bir düşünür olması ve düşüncelerinin farklı dönemlerde farklı biçimlerde "aktüelleştirilmiş", güncelleştirilmiş ve bu yönde kullandırılmış olmasıdır. Örneğin Burke, Fatih'in de belirttiği gibi, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde totalitarizm ile keyfi iktidar eleştirisi bağlamında okunup değerlendirilmiştir. Günümüzde ise, *status quo*'nun, yani kurulu düzenin en fazla yüzeysel tedrici değişimlere izin verilerek korunmasına yaptığı vurgu nedeniyle

liberal-muhafazakârlığın ya da Aydınlanma rasyonalizmine karşı çıkışı nedeniyle post-modernizmin ilk önemli temsilcisi olarak kabul görmektedir. Ayrıca Burke'ün Fransız Devrimi hakkındaki saptamaları, savları, yargıları, her zaman Fransız Devrimi tarihçileri üzerinde –olulanacak ya da yadsınacak görüşler olarak– önemli bir etkiye sahip olmuştur. Demek ki Burke, bu alanda hep “aktüel” olmuştur, güncelliğinden hiçbir şey yitirmemiştir.

Herhangi bir Fransız Devrimi tarihçisinin, kitabında/kitaplarında doğrudan doğruya Burke'e atıfta bulunmasa bile, *Reflections on The Revolution in France*'ı okumadığını, bu kitaptaki görüşlerle olumlu ya da olumsuz bir etkileşim içinde bulunmadığını düşünmek bile mümkün değildir. Özellikle, 1960'lardan sonra gündeme gelen Fransız Devrimi'ni revizyonist bir yaklaşımla ele alan tarihçiler, Burke'e çok şey borçludurlar. Alfred Cobban (*The Social Interpretation of the French Revolution*, 1964) ile başlayan, François Furet ve Denis Richet (*La Révolution française*, 1965) ile birlikte Devrim'e karşı topyekûn bir saldırıya dönüşen ve Jacques Solé (*La Révolution en questions*, 1988) ya da Partice Gueniffey (*La politique de la Terreur*, 2000) gibi isimlerle devam eden revizyonist yaklaşım, tabii ki Burke'ün salt bir tekrarı değildir, hatta belli yönlerde Burke'ten ayrılmaktadır. Örneğin, Burke'ün Fransız Devrimi'ni yalnız Fransa'yı değil, fakat bütün Avrupa'yı, hatta Avrupa sınırlarının ötesini etkileyen “büyük bir kriz” olarak kabul etmesine ve bu krizin büyük değişimlere gebe olduğunu ima etmesine karşılık; revizyonist tarihçiler, Devrim'in gerçekte Fransa, hele hele dünya tarihinde çok da kayda değer bir farklılık meydana getirmediğini savlama ve böylece Devrim'in tarihsel anlamını ve dönüştürücü etkisini olabildiğince önemsizleştirme çabası içindedirler. Buna karşılık, Fransa'da yaşanmış olan değişimlerin Devrim olmadan da gerçekleşeceğini ya da toplumsal düzeni yeni baştan (sıfırdan) kurmayı amaçlayan her devrimin kaçınılmaz

olarak şiddeti, terörü içerdiğini ileri sürdüklerinde, Burke'ün bu konulardaki görüşlerini, o zamandan bugüne elde edilen yeni bulgular ile verileri kullanarak yeniden dile getirmektedirler. Kısacası, amacı ne olursa olsun Fransız Devrimi'yle hesaplaşmaya kalkışan her tarihçi için, Burke'ün *Reflections*'ı vazgeçilmez bir "referans kitabı" olma özelliğini hep korumuştur.

Burke, Fransız Devrimi'nin ilk yılını henüz yeni doldurmuş olduğu bir tarihte, yani Kasım 1790'da piyasaya çıkardığı kitabında, Devrim'i soğukkanlı, nesnel bir biçimde çözümlemeye çalışmaz. Hobsbawn *Fransız Devrimi'ne Bakış*'ında "Herkesin Fransız Devrimi kendine göreydi ve onun nasıl yüceltiildiği, mahkûm edildiği ya da yadsındığı, 1789'un siyaseti ve ideolojisine değil, yorumu yapan kişinin kendi devri ve yerine bağlı olarak değişiyordu." şeklinde bir değerlendirmede bulunur. Buna göre, Burke'ün Fransız Devrimi'ni keskin bir dille mahkûm etmesinde de, onun İngiltere'nin toplumsal ve siyasal düzenine bağlı bir Whig siyasetçisi olmasının çok etkili olduğu görülmektedir. Burke'ün Fransa'ya ilişkin herhangi bir kaygısı yoktu; hatta Devrim'in Fransız Krallığı'nı zayıflatacağını düşündüğünden ötürü, bundan memnun olması bile beklenebilirdi. Onun asıl sorunu, Fransa'da patlak veren devrimin İngiltere'ye sıçraması ve İngiltere Krallığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmasıydı. Bir başka deyişle, Fransız Devrimi ilkelerinin İngiltere'ye taşınması, İngiltere monarşisinin meşruluk temellerinin dinamitlenmesi ve sosyo-ekonomik yapısının yerle bir edilmesi anlamına gelmekteydi.

Demek ki Burke, benimsediği İngiltere modelini muhafaza etmek amacıyla Fransız Devrimi'ne saldırır. Fakat bu tutumunun bir başka nedeni daha vardır: Burke, geleneksel yapıdan bir kopuş ve temelden başlayarak özde yepyeni bir yapılanış (ya da en azından bir yapılanma iradesi) olarak okuduğu "devrim" olgusunun kendisine karşı çıkar. Zaten bu yüzden, İngiliz geleneksel ilkelerinin,

değerlerinin yeniden tesis edilmesi olarak algıladığı 1688 İngiliz Devrimi ile Amerikan Devrimi'ni gerçek birer devrim olarak kabul etmez ve onların arkasında durur. İşte Burke, devrimi ve devrimin çağrıştırdığı (özgürlük, eşitlik, kardeşlik, insan hakları, halk egemenliği, demokrasi gibi) dönüştürücü ilkeleri yadsımasını, Fransız Devrimi hakkındaki yargıları üzerinden dile getirir. Dolayısıyla devrimin kendisini kötülemek için Fransız Devrimi'nin kapkara bir tablosunu çizer.

Tabii bu anlayışın sonucu olarak da, Burke, devrimle ilişkilendirdiği her şeyi, herkesi bir eleştiri bombardımanına tutmaktadır. Fransız Devrimi'ni Aydınlanma'nın, özellikle de Fransız Aydınlanması'nın bir ürünü olarak algıladığından, Fransız filozofları bir kalemde mahkûm etmekte bir sakınca görmez. Tabii, filozofların rasyonalizmi savunmaları ya da siyasal yapının belirleyiciliğini vurgulamaları, Burke'ün düşünceleriyle tam anlamıyla çelişmektedir. Ama Fransız Aydınlanmacıların sosyo-ekonomik ve siyasal yapıya ilişkin birçok düşüncesinin altına Burke de imzasını atabilirdi. Örneğin, Voltaire'in eşitliği insan doğasıyla sınırlayıp toplumsal hiyerarşiyi benimseyen, yoksulların siyasal katılımını, demokrasiyi kötüleyen ve dinin, dinsel önyargıların düzen için gerekli olduğunu savunan düşünceleri, Burke'ünkilerle tam bir uyum içindedir. Fakat Burke, bu uyumu görmez ya da görmezden gelmeyi yeğler.

Aynı şekilde Burke, Devrim'in ilk yılının tüm aktörleriyle de ters düşer. Ulusal Kurucu Meclis içinde yer alan *Patriotes* (Yurtseverler) grubunu Jakobenler olarak adlandırır ve toplumdaki her şeyi baştan aşağı değiştirmek olarak tanımladığı Jakobenizm zihniyetini de “kötülük”le, “şeytanlık”la bir tutar. Oysa dönemin “erken Jakobenleri”, 1793-94 Jakobenlerinin radikalizminden çok uzaktadırlar ve içlerinden birçoğu birkaç yıl sonra radikaller tarafından giyotinde tasfiye edileceklerdir. Bu “erken Jakoben” liderlerden biri olan Mirabeau, anayasa çalışmaları sırasında “bizim

uzun zamandır var olan bir yönetimimiz, bir kralımız ve önyargılarımız var. Bütün bunları, elden geldiğince Devrim ile bağdaştırmak ve âni sıçrayışlardan kaçınmak gerekiyor” derken, Burke’ün kurulu düzenin özüne dokunmayan tedricî değişim anlayışını savunmaktan farklı bir şey yapmamaktadır. Fakat Burke, yeni bir anayasa yapılmasını bile köktenci bir değişim olarak algılar. Zaten bu yüzden, Fransa’ya İngiltere modelini uyarlamak isteyen ve kendisiyle yazışıp görüşen *Monarchiens* (Monarşistler) grubu ile de anlaşamaz. Üyelerinin çoğunun liberal soylulardan oluştuğu *Monarchien*’lerin yeni bir anayasa önermekle hem tarihsel hem tanrısal düzen anlayışını yadsıyıp insan akıl ve iradesine vurgu yaptıklarını, ayrıca İngiliz Anayasası’nın yapısı, işleyişi ve etkisi konusunda hiçbir şey bilmediklerini ileri sürer. Ancak Burke, sınırlı ya da tedricî de olsa bir değişimi savunan tüm Devrim aktörlerini yerden yere vurmasına karşın, muhafazakârlığın ötesindeki liberal kimliğini sergilediğinde, Ekim 1789’dan sonra İngiltere’ye kaçmış olan kralcıların eski mutlakiyetçi düzeni aynen kurmak istemelerini de onaylamaz. Örneğin, oğluna yazdığı Eylül 1791 tarihli mektubunda şu satırlara yer verecektir: “Eski yapıyı (ve hatta herhangi bir düzeni) yönetim hakkındaki bu hayâli kuruntulara ve hastalıklı düşlere hiç kuşku duymadan tercih ediyorsam da, bu anarşik sistemin yerine monarşik bir despotizmin kurulmasını vicdanen ve gönül rahatlığıyla onaylayamıyorum.”

Burke, değiştirci-dönüştürücü bir değişime, kısacası Devrim’e bu denli kararlı bir şekilde karşı çıkışını, onu şiddetle, terörle doğrudan doğruya ilişkilendirerek doğrulama yoluna gider. Ona göre, Fransa’da bulunduğu varsayıldığı bir anayasanın yerine yenisinin yapılmaya kalkışılması, krallığın temellerini oluşturan soyluluk ile dinin yıkılması ve yüzyılların ürünü olan kurumların, geleneklerin, değerlerin, önyargıların yerle bir edilmesi, kaçınılmaz olarak çıplak şiddeti çağrıştırmıştır ve bu şiddet kendisini frenleyecek

hiçbir şey kalmadığından giderek daha büyük boyutlara ulaşacaktır. Burke'ün bu saptaması, onun "kehanetlerinin" en önemlisi olarak kabul görmüştür. Fakat *Reflections*'tan çok daha önce karamsar bir tablo çizip bu yönde "kehanetlerde" bulunanlar olmuştur. Örneğin Mirabeau, Eylül 1789 tarihli bir mektubunda, devrimci şiddetin sorumluluğunu siyaset sahnesine birdenbire giren (ya da sokulan) halkta bulur ve "her şey yitirildi; kral ile kraliçe öldürüleceklerdir ve göreceksiniz, aşağılık halk onların cesetlerini tekmeleyecektir" diye yazar. Directoire döneminin ünlü "komünist" devrimcisi Gracchus Babeuf ise, henüz 25 Temmuz 1789'da Paris'ten karısına yazdığı mektupta, ileride artacağını öngördüğü şiddeti şöyle açıklar: "Halkın adâleti kendisinin uygulamasını anlıyorum, suçluların yok edilmesiyle adâletin yerine gelmesini onaylıyorum, fakat adâlet günümüzde acımasız olamaz mı acaba? Ancak, her türlü işkencenin uygulanması, yani kol-bacak koparma, çark işkencesi yapma, yakarak öldürme, kırbaçlama, çarpmıha germe ve her yerde çoğalan cellatlar bize öyle kötü töreler verdiler ki! Efendiler bizi uygarlaştıracaklarına barbarlaştırdılar, çünkü kendileri de barbardı. Ektiklerini biçiyorlar ve biçmeye de devam edecekler; çünkü bunların hepsinin korkunç devamı olacak gibi geliyor bana; henüz başlangıç aşamasındayız." Görüldüğü üzere Babeuf, Devrim'de patlak veren şiddetin kökenini Devrim'in özünde değil, fakat *Ancien Régime*'in uygulamalarında, aristokratların barbarlığında bulmaktadır. Tabii ki Burke'ten böyle bir açıklamayı, bırakın benimsemeyi fakat düşünmeyi bile beklemek olanaksızdır.

Burke'ün devrimci şiddeti eleştirmesindeki asıl amaç, yukarıda da değindiğim gibi, yepyeni bir düzen kurmaya yönelen radikal bir değişimin ne denli kötü, şeytanî olduğunu göstermektir. Ona göre, Fransa'da düzeltilmesi gereken bazı yapılar, kurumlar varsa da, bunları geleneksel sistemin özüne dokunmadan, yani insanların kafasına insan hakları, eşitlik, özgürlük, demokrasi gibi

Aydınlanma'ya özgü (ya da Aydınlanma'ya yakıştırılan) fikirleri sokmadan, sadece küçük, yüzeysel reformlarla halletmek mümkündür. Tocqueville, *L'Ancien Régime et la Révolution (Eski Rejim ve Devrim)* adlı kitabında, Burke'ün, Fransa'da gerçekleşenin bir devrim olduğunu ve bir devrimin de her şeyi baştan aşağı değiştirmek amacı güttüğünü anlayamadığını belirtir. Oysa Burke, bunu çok iyi anlamıştır. Anladığı içindir ki, Fransız Devrimi'ne bu denli acımasızca ve gözü kapalı bir biçimde saldırmıştır.

Öyleyse bu önsözü fazla uzatmaya gerek yok: Modern çağların her döneminde, birilerinin, Kant'ın deyişiyle insanlara akıllarını kendilerinin kullanmalarını ve haklarına, demokrasiye sahip çıkmalarını öğretecek devrimci değişimden neden korktuklarını, devrimi neden bir "öcü" gibi gösterdiklerini ve bu saplantılarını hangi görüşlere dayanarak gerçekleştirdiklerini anlamak istiyorsanız, Burke'e, Burke'ün düşüncelerine bakınız. Kısacası, Burke'ün düşüncelerini hem tarihsellikleri hem de bu tarihselliği aşan boyutları içinde bir bütün olarak kavramak ve bu düşüncelerin mirası üzerinde yapılanan muhafazakâr geleneği (ve onun günümüzdeki uzantıları olup neo-muhafazakârlık, liberal-muhafazakârlık ya da post-modernizm olarak adlandırılan ideolojileri) daha iyi anlamak istiyorsanız, bundan sonraki sayfaları çevirmeye başlayınız ...

Mehmet Ali Ağaoğulları

Giriş

Bu çalışmanın odak noktasında bir filozof ve devlet adamı olarak ‘Edmund Burke’ün düşünceleri ve değerlendirmeleri bulunmaktadır. En başta belirtmek gerekir ki, bu çalışma başlıca modern ideolojilerden birisi olan ‘muhafazakârlık’ üzerine genel bir inceleme değildir. ‘Burke’ ismi doğrudan muhafazakârlığı çağrıştırmakla birlikte, göstermeye çalışacağımız gibi, bu konuda değişik yorum tarzları mevcuttur. Bu itibarla çalışmanın, muhafazakârlığa ilişkin genel yargılar oluşturma ya da belirli bir muhafazakârlık anlayışını ayrıntılı şekilde inceleme gibi temel bir amacı yoktur. Ancak Burke’e ilişkin sunmaya çalıştığımız bütüncül kavrayış, doğrudan ya da dolaylı şekilde ‘muhafazakârlık’ çerçevesindeki tartışmalarla ilişkilendirilebilir ve buradan hareketle bazı yargılara ulaşılabilir. Bir diğer ifadeyle, hareket noktamız bir ideoloji ya da tutum olarak muhafazakârlığın ne olduğu değil, bir filozof ve

devlet adamı olarak Edmund Burke'ün ne söylediği ve Burkeçü düşüncenin başlıca argümanlarının neler olduğudur. Tabii ki buradan hareketle genel yargılara ulaşılabılır, ancak temel vurgumuz her zaman Burke metinleri üzerine olacaktır.

Çalışmanın temel amacı, 'Aydınlanma Çağı' ve 'Fransız Devrimi' gibi modernliğin kurucu uğraklarına rastlayan 'tarihselliği' çerçevesinde Burke'ün epistemoloji, moral felsefe, sosyal ve siyasal kuram gibi başlıca alanlarda neyi savunduğunu, ana argümanlarının neler olduğunu derinlemesine incelemek ve buradan hareketle Burkeçü düşüncenin her bir alandaki mirasının sonraki döneme etkilerini ya da kendisini nasıl ortaya koyduğunu tespit etmeye çalışmaktır. Bir diğer ifadeyle, hem sistematik ve bütüncül bir Burke sunuşu hem de Burkeçü düşüncenin tarihsel mirasının nerede ve nasıl tezahür ettiğinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın, Burkeçü düşünceye ilişkin iki yüz yıldır devam eden tartışmayı bitirmek gibi bir amacı olamayacağı gibi (ki böyle bir amacın 'anlamsız' olduğunu düşünüyoruz), kendi tarihselliğini inkâr eden mutlak bir 'objektiflik' iddiası da kesinlikle yoktur. Çalışmanın Burke'e ve Burkeçü düşünceye yönelik ilginin arttığı bir dönemde yapılmış olması bile, tarihselliğin açık bir etkisi olarak görülebilir. Burke'e yönelik değerlendirmelerimizde de açığa çıktığı üzere, düşüncelerin ifade edildikleri (geniş anlamda) tarihsel koşullar içinde kavranmaya çalışılması yönetsel açıdan temel kabullerimizden birisini oluşturmaktadır. Bu itibarla, bazı yorumcuların yaptığı gibi, Burke'ün sözlerinde bir kahinin her dönemin sorunlarına çare olabilecek evrensel yani tarih-üstü fikirlerini ya da yargılarını aramak bizim perspektifimiz açısından uygun olmayacaktır.

Ancak Burkeçü düşünceyi anlamada bizim için yaşamsal bir unsur olan bu 'tarihsellik' vurgusu, aynı zamanda konunun öneminin de altını çizmektedir. Çünkü muhafazakâr ideolojinin hâlâ aktüelliğini koruyan hatta gittikçe artan bir popülerlik kazanmaya

başlayan ilk metinlerini ürettiği kabul edilen Burke'ün düşüncelerinin ve daha sonraki etkilerinin incelenmesi, muhafazakâr düşünce geleneğinin gittikçe güçlendiği günümüzde ayrı bir önem kazanmaktadır. Özcesi, tarihte kalmış ve üstü örtülmüş bir düşünürden değil, farklı şekillerde günümüzde tekrar okunan ve yorumlanan, düşüncelerinin önemi vurgulanan bir düşünürden bahsediyoruz. Bu noktada geleneksel muhafazakârlar da, neo-muhafazakârlar da Burke'ü önemsemekte ve düşüncelerini kullanmaktadırlar. Burke'e yönelik artan bu çağdaş ilgi, konunun önemini ve günümüzle olan açık bağlantısını göstermektedir.

Edmund Burke üzerine, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısında ve özellikle son çeyreğinde, farklı yaklaşım açılarına sahip yazarların gittikçe artan sayıda çalışması mevcuttur.¹ Burke özellikle Amerikan ve İngiliz üniversitelerinde yapılan çok sayıda doktora tezinin de konusunu oluşturmuştur.² Türkiye'de doğrudan Burke üzerine yazılmış ve düşüncelerini bütüncül ve kapsayıcı bir şekilde inceleyen çalışmalar konusunda ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Burke'ün düşünceleriyle bir şekilde ilişkili olan iki doktora tezi yapılmıştır: “Muhafazakâr Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum ve Siyaset”³ başlığını taşıyan tez doğrudan Burke üzerine bir çalışma değildir; Burke'ü de içine yerleştirdiği Anglo-Amerikan muhafazakârlık geleneğinin akıl, toplum ve siyasete ilişkin temel önermelerini betimleyici bir şekilde ele almaktadır. “İngiliz

¹ Edmund Burke üzerine yapılan çalışmaları konularına göre derleyen iki bibliyografik eserin bulunması bu konudaki entelektüel üretimin kanıtı olarak görülebilir: Leonard W. Cowie, *Edmund Burke 1729-1797 A Bibliography*, London: Greenwood Press, 1994; Clara I. Grandy, *Edmund Burke, A Bibliography of Secondary Studies to 1982*, New York: Garland Publishing Co., 1983.

² Uluslararası veri tabanları üzerinden doktora tezlerinin taranması, özellikle Anglo-Amerikan dünyada Burke üzerine gittikçe artan sayıda tezin yapıldığını göstermektedir.

³ Bekir Berat Özipek, *Muhafazakâr Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum ve Siyaset*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Ankara, 2000 (Liberte Yayınları'ndan kitap olarak basılmıştır, 2003).

Muhafazakâr Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke”⁴ adını taşıyan ikinci tez ise, birincisine göre daha çok Burke merkezlidir ve Burke’ü İngiliz Muhafazakâr Siyasal Düşünce Geleneği içinde ele almaktadır. Bizim çalışmamızı farklı kılan, Burke’ün uluslararası literatürde altı çizilen bütün çalışmalarını içermesi yani kapsayıcı şekilde Burke metinlerine dayanması ve İskoç Aydınlanması’nın entelektüel geleneğine dayalı bir okuma yapmasıdır.

Burke felsefi alanda Aydınlanma Çağı’nın, siyasî alanda Fransız Devrimi’nin yarattığı dönüşümlere çok erken tepki gösteren bir düşünür olması nedeniyle önem kazanmaktadır. Aydınlanma rasyonalizmine ve onun siyasal sonucu olarak gördüğü Fransız Devrimi’ne ilişkin erken dönem eleştirileri kendinden sonraki düşünürlerce tekrarlanmış ve bu konuda bir başlangıç noktası olarak Burke’e atıf yapılmıştır. Burke’e yönelik bu ilginin bir sebebi de Devrim hakkındaki öngörülerinin büyük ölçüde gerçekleşmiş olmasıdır. Burke’ün düşüncelerindeki aristokratik ton ve sosyal-siyasal kuramı içinde aristokrasinin önemli yeri, sadece bu açıdan ele alırsak, Burke’ü tarihte kalmış bir düşünür yapmaktadır. Çünkü savunmak istediği toplumsal biçimler aşağı yukarı bütünüyle silinmiştir. Ancak bu çalışma açısından önemli olan bu aristokratik göndermeler değil, Burke’ün sosyal-siyasal kuramının temelinde yer alan, epistemolojide ve siyasette rasyonalizm karşıtı yönetsel bakış açısı ve bunun sonraya etkileridir.

Bu noktada bu çalışma, 20. Yüzyıl’ın ikinci yarısında niye Bonald ya da Maistre tarzı bir muhafazakârlığın değil de Burke’ün düşüncelerinin gündeme geldiğini anlamaya ve açıklamaya imkân vermektedir. Çalışmamız düşüncelerini felsefi düzeyde, sosyal ve siyasal düzeyde inceleyerek Burke’ü günümüze taşıyan ve İskoç

⁴ Hasan Hüseyin Akkaş, *İngiliz Muhafazakâr Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İzmir, 2000 (Kadim Yayınları’ndan kitap olarak basılmıştır, 2004).

Aydınlanması bağlamında tezahür eden ‘liberal’ damarın altını çizmektedir. Çalışma boyunca anlatmaya çalıştığımız Burke’ün *liberal muhafazakârlığı*, onu günümüzle ilişkilendirmekte ve bu açıdan tarihte kalmış bir düşünür değil tam tersine düşüncelerine atıf yapılan ‘çağdaş’ bir figür hâline getirmektedir. Genel olarak muhafazakârlık üzerine çalışmalarda bile, son dönemde önemi vurgulanan ya da altı çizilen damar, Burke’ün en önemli temsilcisi olduğu liberal-muhafazakâr düşünce geleneğidir. Dünyada ve son zamanlarda Türkiye’deki Burke’e yönelik bu çağdaş ilgi, Burke’ü düşüncenin derinlemesine bir incelemesine gerekli kılmaktadır. Bu çalışma bu konudaki eksikliğin giderilmesine az da olsa bir katkıda bulunmayı ümit etmektedir.

Burke’ün düşüncelerinin farklı boyutlarını (estetik, epistemolojik, moral, tarihsel, sosyal, siyasal vb.), değişik yorumları içerecek şekilde sistematik bir bütünlükle sunmayı amaçlayan bu çalışma, Burke’ün eserlerinin ve Burke üzerine yazılan hiçbir eserin Türkçe’ye çevrilmemiş olması nedeniyle de önemlidir. Kendi tarihselliğimiz açısından bakarsak, Türkiye’de de henüz ne kadar kalıcı olacağı belli olmayan bir muhafazakârlık rüzgarı esmektedir. Batı’daki muhafazakâr gelenekle farklılıklar taşısa ve her ne kadar bu çalışmanın kapsamında yer almasa da, kendi toplumsal-siyasal tarihselliğimizi anlamlandırmada, Burke’ün düşüncelerinin ve kuramsal mirasının ele alınması en azından karşılaştırma yapmada katkı sağlayabilir.

Bu çalışmayı önemli kılan unsurlardan bir diğeri, ‘muhafazakârlık’, ‘liberalizm’ vb. gibi çok geniş bir içeriğe sahip konuların genel bir düzeyde incelenmesinden çok, Burke gibi önemli bir düşünürün daha spesifik bir incelenmesini amaçlamasıdır. Genel düzeydeki çalışmalar gerekli ve önemli olmakla birlikte, bunların içeriğini oluşturan düşünürlerin derinlemesine incelenmesi, hem genellemenin sınanmasını temin edecek hem de genel yargıların daha iyi ve gerçekçi şekilde temellendirilmesini sağlayacaktır.

Her ne kadar Türkiye'ye yansımaya da, Batı'da Edmund Burke üzerine çok ciddi bir literatür oluşmuştur. Anglo-Amerikan dünyasındaki kaynakların çokluğu bu çalışma açısından, bir yandan konu ile ilgili kaynak kıtlığı gibi bir problemi ortadan kaldırmaktayken, öbür yandan birbirinden farklı Burke yorumları üreterek kafa karışıklığı yaratmaktadır. Bu durumda, Burke'ün yazılarında ve konuşmalarında kullandığı dilin çok sarıh olmamasının, dilde mecaz, alegori ve sembollerin yoğun kullanılmasının da etkisi vardır. Başka bir deyişle Burke'ün kendisi, eserlerinde açıkça görülebilen dört başı mamur bir kuramsal çerçeve oluşturmamıştır. İkinci kaynakların çoğunda bu durum, Burke'ün temelde formülleştirme, soyutlama, genelleme vb. gibi rasyonalizme atfettiği ve çok sert eleştirdiği ifade biçimlerini ya da yöntemsel araçları kullanmamasına dayandırılmakta ve bunun, Burke'ün metinlerinin hiçbir kuramı içermeyen dağınık edebî ifadeler şeklinde anlaşılması gibi yanlış bir sonuca götürdüğü belirtilmekte ve buna karşı okuyucular uyarılmaktadır. Bu açıdan Burke metinleri oldukça uğraştırıcıdır.

Edmund Burke 1729 ile 1797 yılları arasında, Aydınlanma Yüzyılı ya da Akıl Çağı denen tarihsel dönemde yaşamıştır. Bu itibarla Burke'ün gerek felsefî gerekse toplumsal ve siyasal düşünceleri, doğrudan doğruya Aydınlanma düşüncesinin temel savlarına yönelik konumlanması ve eleştirisi bağlamında şekillenmiştir. Burke'ü günümüzde hatırlanır kılan en önemli nokta ise, Aydınlanmacı dünya görüşünün ya da ruh hâlinin doğal sonucu olarak gördüğü ve çağdaş literatürde modernliğin en önemli uğraklarından birisi olarak kabul edilen Fransız Devrimi'ne yönelik erken dönem eleştirileridir. Bu eleştiriler günümüze dek uzanan süreçte devrim karşıtlığının temel argümanlarını oluşturacaktır. En önemlisi ise, Burke'ün Aydınlanma düşüncesi ve bunun toplumsal ve siyasal sonuçları arasında ilişki kurarak bütüncül bir eleştirelik örneği sergilemesidir. Bu nedenle Burke'e ilişkin, aktif politikacı kimliği-

nin doğrudan sonucu olan siyasal yazılarının diğerlerine nispeten yoğunluğundan hareketle, politik ajitatörlükle sınırlı bir okuma yapmak haksızlık olacaktır.

Burke bir *Whig* parlamenteridir. 18. Yüzyıl İngilteresi'nde *Whig-Tory* bölünmesi bugünkü anlamıyla liberal-muhafazakâr bölünmesinin tam karşılığı değildir. Bugün için muhafazakârların en önemli ata ruhlarından birisi olarak kabul ettikleri Burke bir *Whig*'tir. *Whig-Tory* bölünmesi o dönemki İngiltere'de belirli politika tercihleri açısından önem taşımaktadır. *Whig*'ler kralın iktidarının alanının Parlamento aleyhine büyümesinin karşısında olan daha reformist kanattır. Ancak *Whig*'lerin içinde de farklı kesimler bulunmaktadır. Örneğin Charles James Fox gibi daha radikal ve popülist olanlar Fransız Devrimi'ni büyük bir coşkuyla karşılar-ken, Lord Rockingham'ın himayesinde Parlamento'ya giren Burke gibi daha aristokratik yönelimli ve elitist olanlar Devrim'i şiddetle eleştirmişlerdir. Ancak Burke'ün Hindistan ve İrlanda sorunlarına yönelik savunduğu çözüm önerileri *Whig* grubunun geleneksel tutumuna terstir ve daha özgürlükçü bir içeriğe sahiptir. Bu açıdan bazı durumlarda Burke'ün kendi parti üyelerinden daha liberal ya da radikal önerileri savunduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın çerçevesi içine giren konular '*Aydınlanma eleştirisi*' ve '*devrim karşıtlığı*' parametreleri açısından ele alınacaktır. Burke'ün düşünce dünyasının sunumu ve farklı düşünürlerle ilişkisi, değişik unsurlar katılsa da, temelde bu iki parametre üzerinden değerlendirilecektir. Dolayısıyla bu nokta aynı zamanda çalışma konusunun ele alındığı çerçevenin sınırlarını ortaya koymaktadır. Aksi taktirde, Burke metinleri çok çeşitli konuları içerdiği için, empirik verilerin bolluğu içinde kaybolmak ve en iyi ihtimâlle bir tür Burke biyografisi ortaya çıkarmak mümkün olacaktır. Bu nedenle çalışmanın temel argümanlarının çerçevesi ve bölümlerin içeriği böyle bir tuzağa düşmeyecek şekilde tasarlanmıştır.

Burke üzerine yapılan çalışmalar genelde belirli kavramlar etrafında şekillenmektedir. Ancak bu kavramlardan bazılarının öne çıkarılması ya da bir kavram merkeze alınarak Burke'ün ele alınması farklı Burke yorumlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada farklı Burke okumalarının kendi 'tarihselliklerine' de dikkati çekmek gerekir. 19. ve 20. Yüzyıl boyunca yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeler, politikacı ve filozof olarak Burke'ün ele alındığı yorumları etkilemiştir. Örneğin Burke'ün, Warren Hastings davası nedeniyle ülkesinin Hindistan politikası üzerine yazdıkları ve savundukları ya da İrlanda'daki Katolik çoğunluğun uğradığı haksızlıklar üzerine yazdıkları, Britanya İmparatorluğu gücünü koruduğu ve genişlemesini sürdürdüğü sürece çok önemsenmemiştir. Ancak Fransız Devrimi eleştirisi, 1918 gibi erken bir tarihte Bolşevizm'e karşı bir cevap olarak kullanılmıştır.

Burke ölümünün ardından ilk yüzyıl boyunca, İngiliz liberalerince *Whig* geleneği içinde yer alan bir 'liberal faydacı' düşünür olarak görülmüştür. 20. Yüzyıl'da bu görüş kısmen devam etse de literatürdeki hâkimiyetini yitirmiştir. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde arka plana atılan Burke'ün düşünceleri, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde totalitarizm ve keyfi iktidar eleştirisi bağlamında yine aktüelleşmiştir. Bu dönemde Burke'e yönelik doğal hukukçu bakış açısı gündeme gelmiştir. Russell Kirk, Leo Strauss, Charles Parkin, Peter Stanlis, Francis Canavan, Bruce Frohnen, Joseph L. Pappin vb. gibi yazarlarda açığa çıkan bu yorum tarzı, Burke'ü faydacı liberal geleneğe değil, Aristoteles-Cicero-Aquinas çizgisinde yer alan doğal hukuk geleneğine yerleştirmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde hâkim olan bu yorum tarzına dayalı eserler günümüzde etkisini sürdürmekle birlikte, Burke'ü tekrar yorumlama çabaları ve girişimleri devam etmektedir. Bu çerçevede Burke'ü bir liberal olarak kurgulayan çalışmalar ve bunların post-modern versiyonları gündeme gelmiştir.

Özcesi, Burke metinlerinin buna elverişli olmasının da etkisiyle, yaşanan toplumsal ve siyasal değişimler ölümünden sonraki iki yüzyıllık dönemde çeşitli Burke yorumlarını açığa çıkarmıştır. Çalışmamızda göstermeye çalıştığımız gibi bunun ardındaki tarihselliğin iyi okunması gerekir.

Bizim yaklaşımımız, Burke'ün düşüncelerini kendi tarihsel ve entelektüel bağlamı içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü Burke düşüncelerini, kendi döneminin tartışma alanlarında ve etkileşim hâlinde bulunduğu entelektüellerin söylemsel çerçevesi içinde ifade etmiştir. Bu nedenle Burke'ün epistemolojide, moral felsefede, sosyal ve siyasal teoride ele aldığı konuları ve geliştirdiği ya da savunduğu argümanları, geniş anlamıyla bu tarihsel ve entelektüel bağlamdan ayrı ele almak mümkün değildir. Burke bir Aydınlanma Çağı düşünürüdür ve düşünceleri bu bağlamda, özellikle İskoç Aydınlanması'nın söylemsel çerçevesi içinde ve Fransız Aydınlanması'na bir tepki olarak şekillenmiştir. Ancak Burke, bu bağlam önemsenmeksizin ve çoğu zaman sadece belirli bir eserden hareketle ya da eserlerinden işe yarayan ifadeler seçilerek yorumlanabilmiştir. Bu tarz yorumların, Burke'ü anlamaya dönük çabalar olmaktan çok, başka amaçlar için araçsallaştırma girişimi olarak görülmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Edmund Burke değişik yönleriyle ele alınacak olmakla beraber, asıl olarak çalışmanın genel çatısı Aydınlanma felsefesi ve Fransız Devrimi'ne karşıtlık temelinde şekillenen toplumsal yapı ve düzen anlayışı ve bu ikisinden hareketle oluşturulan sosyal-siyasal kuram etrafında kurulacaktır. Çünkü Burke açısından Aydınlanma ile Fransız Devrimi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Burke'e göre Fransız Devrimi'ni mümkün kılan Aydınlanma'nın ilkeleridir. Bu açıdan Burke'ün genel bir ifadeyle Aydınlanma felsefesine karşı geliştirdiği felsefi-epistemolojik kuramsal perspektif ile Devrim'e ilişkin toplumsal ve siyasal çözümlenmeleri arasında teorik bir bütünlük vardır.

Burke'ü günümüze taşıyan temel noktanın da bu iki konu etrafındaki çözümlenmeleri olduğunu tekrar belirtmek gerekir.

Ancak özellikle Aydınlanma rasyonalizmine ve Fransız Devrimi'ne karşı çıkan Burke, Aydınlanma'nın İskoç versiyonunun empirist kuramsal çerçevesinden hareket etmekte ve İngiliz ve Amerikan Devrimleri'ni onaylamaktadır. Aralarındaki farklılıklara rağmen 18. Yüzyıl İskoç düşünürlerinin (Hutcheson, Hume, Smith, Reid, Ferguson, Robertson vb.) 'ahlâk felsefesi' ve 'sosyal teori' çerçevesinde oluşturdukları sosyo-politik dil, Burke'ün Fransız Devrimi'ne yönelik çözümlenmelerini doğuran kuramsal çerçevenin üzerine oturduğu dildir. Kısacası Burke'ün sosyo-politik kuramının temellerinin, İskoç Aydınlanması düşünürlerinin geliştirdikleri teorik çerçeveye oturan estetik, epistemoloji ve tarih anlayışında bulunduğunu düşünüyoruz. Bu açıdan Burke, her ne kadar muhafazakâr ideolojinin kuruculuk payesini taşısa da, liberal bir geleneğin kuramsal kökenleriyle de ciddi bir bağlantıya sahiptir. Bu noktada çalışmanın ayırt edici temel özelliği, Burke'ün düşüncelerini hem kişisel hem de entelektüel olarak ilişki içinde bulunduğu İskoç Aydınlanması ile olan irtibatı çerçevesinde ele alması ve bu bağlama dayalı bir okuma gerçekleştirmesidir.

Burke'ü kendi tarihselliği içinde kavramayı amaçlayan bu çalışma, Burke'ün düşüncelerini etkileyen İskoç Aydınlanması düşünürlerinin yanında özellikle Montesquieu ile ilişkisini de açığa çıkartmayı amaçlamaktadır. Burke'ün ikincil kaynakların çoğunda ihmâl edilen tarih çalışmasındaki çözümlenmeleri başta olmak üzere birçok düşüncesi ya da bakış açısı ciddi şekilde Montesquieu esinlidir. Buradan hareketle çalışmamız çeşitli bağlamlarda, Burke'ün "bu çağı aydınlatan en büyük dâhi" diye nitelendiği Montesquieu'nün etkisini tespit etmektedir. Gerçekte Burke ile ilişkilendirdiğimiz düşünce ve düşünürler, genel bir ifadeyle anti-rasyonalist liberal ve muhafazakâr düşünce geleneğinde yer

almaktadır. Çalışmamızda Burke üzerinden bu düşünce geleneğinin günümüze dek ulaşan argümanlarını ve sonuçlarını göstererek, spesifik açıklamaları genel bir yargıyla da bütünleştirmekteyiz. İdeolojik açıdan liberal-muhafazakâr sentezi ifade eden bu düşünce geleneği, Burke'ün çağdaşlığının ve aktüelliğinin arkasında yatan sebepleri de anlaşılır kılmaktadır.

Burke'ün Aydınlanma felsefesine ve başta Fransız Devrimi olmak üzere İngiliz ve Amerikan Devrimleri'ne ilişkin çözümlenmeleri çerçevesinde oluşturduğu sosyal ve siyasal kuramına ilişkin olan bu çalışma tarihsel bir temele oturtulacaktır. Tarihsellikten kasıt, dönemin koşullarıyla birlikte aynı konuda farklı düşünürlerin neler önerdiklerini, neyi savunduklarını da ortaya koymaktır. Örneğin spesifik bir konuda Burke'ün düşünceleriyle birlikte Paine, Rousseau, Hume, Smith, Montesquieu, Wollstonecraft, Tocqueville, Fox, Price vb. gibi düşünürlerin ya da devlet adamlarının düşüncelerini de ele almak, konunun tarihsel açıdan daha iyi temellendirilmesini sağlayacaktır. Ancak bu tarihsellikten hareketle yapılacak soyutlamalarla Burke'ün günümüzü de etkileyen sosyal ve siyasal kuramı ortaya konacaktır.

Bir başka açıdan baktığımızda, diğer düşünürler ya da filozoflar için de geçerli olduğu üzere Burke'e ilişkin farklı yorumların bulunması doğal karşılanabilir. Ancak bu doğallık, düşünürün bütün eserlerinin göz önüne alındığı bütüncül bir bakış açısından hareket edildiği zaman geçerlidir. Bu noktada, belki de Burke'ün şanssızlığı özellikle tek bir eseriyle, Fransız Devrimi'ne ilişkin düşüncelerini kaleme aldığı *Reflections* ile tanınması ve bu eserden hareketle değerlendirilmesidir. Bu durumda, epistemoloji ve moral felsefenin temel argümanlarının incelendiği *A Philosophical Enquiry*, tarihe ilişkin düşüncelerinin yer aldığı *An Essay... English History* ve diğer bazı önemli metinler devre dışı kalmaktadır. Bu bir düşünürün incelenmesi açısından hem bir haksızlıktır hem

de eksik bir okumanın beraberinde getireceği yanlış anlamalarla malüldür. Bu saptamalardan hareketle çalışmamız, kesinlikle ‘gerçek Burke’ü sunmak gibi bir iddiası olmaksızın, bu bütünselliği yakalamayı umut etmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz bakış açısı ve öncüllerden hareketle çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Bazı ikincil fakat destekleyici konuları bir yana bırakırsak, çalışmanın amaçları bu bölümlere denk düşen üç temel alanda takip edilecektir: Metodoloji-Epistemoloji, Sosyal Kuram ve Siyasal Kuram. Bu üç alan birbirinden kopuk ve soyutlanmış bir çerçevede yer almaz. Tam tersine aralarında birbiriyle doğrudan ilişkili ve sıkı bağlar bulunmaktadır. Burke’ün ‘Fransız Devrimi eleştirisi’ ve ‘devrim karşıtı sosyo-politik söylemi’ temellerini insan doğasına ilişkin argümanlarda bulmaktadır. Bu kavrayış ise özellikle İskoç Aydınlanması düşünürlerinin oluşturduğu söylemsel çerçeveden hareket etmekte ve bu bağlamda ifadesini bulan Aydınlanma rasyonalizmi karşıtı ‘epistemolojik-moral kurgu’da açığa çıkmaktadır. Burke, politikacı ve devlet adamı kimliği nedeniyle, İskoç düşünürlerin yaklaşımının daha çok ‘siyasal’ yönünü vurgulayan bir düşünür olarak görülmektedir. Ancak Burke’ün sosyal ve siyasal düşüncesinin temelini oluşturan ve çoğu zaman ihmâl edilen epistemolojik-moral perspektifinin, argümanlarının tarihsel ve teorik bağlamını daha iyi anlamamız için derinlemesine incelenmesi gerekir.

Çünkü Burke birey ve toplum ilişkisini, toplumsal yapının niteliğini, toplumsal değişimi ele alırken ya da Fransız Devrimi’ni eleştirirken ve siyasal çözümler yaparken, Aydınlanma rasyonalizmi karşıtı düşüncelerinin yer aldığı *Enquiry*’deki estetik kategorileri kullanmakta, geniş anlamıyla estetik olanla toplumsal ve siyasal olanı ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla Burke’ü siyasal düşüncüyü tam olarak kavramak, ancak bu rasyonalizm eleştirisinin estetik ve moral temellerini ve bunu oluşturan kavramsal çerçeve-

yi (imgelem, önyargı, sağduyu, duygu vb.) ele almakla mümkün olacaktır. Bütün bu konular rasyonalizm eleştirisi ve İskoç Aydınlanması bağlamında birinci bölümün içeriğini oluşturmaktadır.

Özcesi, birinci bölümde öncelikle Aydınlanma felsefesi çerçevesinde ifadesini bulan iki ayrı 'akıl' anlayışı incelenecektir. Kıta Avrupası Aydınlanması'nın rasyonalizmi ve onu temsilen Fransız Aydınlanması'nda açığa çıkan 'akıl' kavrayışı ile bu yaklaşıma eleştirel bakan İskoç Aydınlanması'nın empirist temeldeki bakış açısı ele alınacak ve bu temel üzerinde Burke'ün akıl/akılcılık eleştirisi derinlemesine sergilenmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu bölümde, Burke'ün içerisinde çeşitli kavramların ve önkabullerin karmaşık bir bütünü barındıran epistemoloji ve moral felsefeye ilişkin düşünceleri, Aydınlanma rasyonalizmine yönelik diğer bazı eleştirilerle karşılaştırılacaktır. Burke'ün 'akıl' eleştirilerinin tam olarak nerede durduğunu kavramak, ancak diğer eleştirilerle olan benzerlik ya da farklılığını ve bu noktadaki etkileşimleri tespit etmekle mümkündür. Bu çerçevede Aydınlanma rasyonalizmine yönelik olarak romantik düşünürlerin eleştirileri, dinsel temellerden kaynaklanan argümanlara dayalı eleştiriler, post-modernizm bağlamında ifade edilen eleştiriler ve F. A. Hayek'in eleştirileri ele alınacak ve Burke'ün argümanlarla ilişkisi tartışılacaktır. Son olarak ise Burke'ün 'epistemolojik moral kurgu'ya yöneltilen eleştiriler aktarılarak, argümanların ideolojik içeriğine dair düşünceler incelenecektir.

İkinci bölümün içeriğini ise, Burke'ün Aydınlanma rasyonalizmi eleştirileri üzerinde yükselen devrim karşıtlığı ya da devrim eleştirisi temelinde şekillenen toplumsal yapı ve düzene ilişkin düşünceleri oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle, Aydınlanma aklı karşıtı epistemolojik moral kurgunun sosyal teorideki sonuçları, kendisini devrim karşıtı argümanlarda göstermektedir. Öncelikle nispeten teorik bir çerçevede İskoç Aydınlanması düşünürleri ile ilişki kurularak Burke'ün sosyal ilişkiler alanına dair düşünceleri,

daha sonra ise gerçekte birbirinden ayrılması mümkün olmayan toplumsal yapının statik analizi ve değişime bakış açısını ele alan dinamik analizi incelenecektir. Bu konulara ilişkin Burke metinleri teorik bir çerçevede yazılmamıştır. Ancak inceleme nesnemiz Burke gibi sistematik olmayan bir düşünür ya da devlet adamı olunca, argümanların değişik amaçlarla yazılmış metinlerden ayrı bir çabayla çıkartılması kaçınılmaz olmaktadır.

Yine İskoç Aydınlanması ve özellikle Montesquieu etkisini açığa vuran Burke'ün tarih yorumları, evrimci bir değişim anlayışını işaret etmekte ve Fransız Devrimi'ne yönelik eleştirilerinin temellerini oluşturmaktadır. Bu kısımda, Burke'ün *Enquiry* ve *English History*'deki argümanlarla bağlantılı olan ve onların oluşturduğu söylemsel çerçeve üzerinde şekillenen *Reflections*'daki Devrim eleştirisi hem genel perspektifi açısından hem de Fransa özgüllüğüne ait spesifik çözümler açısından ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. Burke'ün Devrim'e ilişkin düşüncelerine karşı kısa süre içinde çok sayıda cevap yazılmıştır. Bunlardan en meşhur olanı Thomas Paine'in *İnsan Hakları*'nda verdiği cevaptır. Bizce daha önemli olan, aynı zamanda *Reflections*'a karşı yayımlanmış ilk cevap niteliğini de taşıyan Mary Wollstonecraft'ın metnidir. Wollstonecraft'ın argümanları, Burke'teki moral teoriyle sosyal teorinin birbirini bütünleyen yapısının ve bunun pratikteki siyasal sonuçlarının farkında olması hasebiyle, bize Paine'in çözümlerinden daha derinlikli görünmektedir. Bu bölümde, erken dönem Burke eleştirmenleri olan ve düşünceleri daha sonra da tekrarlanan Paine ve Wollstonecraft'ın karşı argümanları ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Burke'ün, Fransız Devrimi'nin yarattığı ivedilik içinde birey ve toplum ilişkisi, toplumsal kural ve kurumlar, toplumsal değişimin niteliği ve araçları, devrim-evrim sorunu, otorite ve özgürlük ilişkisi vb. gibi doğrudan sosyal ve siyasal değişime ve düzen sorununa ilişkin konularda yaptığı çözümler epistemoloji, ahlâk,

tarih, din, aristokrasi, mülkiyet ve sivil toplum gibi temel tartışma alanlarındaki düşünceleriyle ilişkilidir (Örneğin Burke'e göre, toplumsal değişimin doğasına ve araçlarına ilişkin tartışma en açık şekilde devrim ve sivil toplum çatışmasında yansıtılır). Burke'ün bu düzeydeki çözümlenmeleri 19. Yüzyıl'da temelleri atılan 'sosyoloji' biliminin toplumsal düzen ve değişim konusundaki bakış açısı ile ilginç benzerlikler göstermektedir. Burke metinlerindeki insan ve topluma ilişkin bazı temalar, daha sonra çeşitli muhafazakâr ve liberal düşünürler aracılığıyla, 19. Yüzyıl'da oluşmaya başlayan sosyolojinin temel önermelerini etkilemiştir: Toplumsal olanın önceliği, toplumsal unsurların işlevsel karşılıklı bağımlılığı, kutsal olanın gerekliliği, aracı cemiyetlerin önemi, toplumsal düzensizlik korkusu vb. Burke'ten başlayarak muhafazakâr/liberal düşünürlerin ahlâkî-dinî-siyasî nedenlerle övmek suretiyle saptadıkları tema ve önermeler, farklı güdüler altında 19. Yüzyıl'da yeni bir toplum biliminin temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda ikinci bölümün son kısmında, genel bir ifadeyle Burke'ün 'toplumsal yapı ve değişim' anlayışının diğer düşünürlerdeki etkileri ya da karşılıkları ele alınacak ve genel olarak sosyolojik önemi ya da değeri incelenecektir.

Üçüncü bölüm ise, ilk iki bölümde incelediğimiz argümanların siyasal sonuçlarını içermektedir. Bir diğer deyişle, epistemolojik-moral kurgu ve sosyal teoriye ilişkin düşünceler teoride ve pratikte siyasetin algılanma biçimini etkilemektedir. Ancak Burke'ün siyasal düşüncelerini Hobbes, Locke ya da Rousseau'da olduğu gibi sistematik bir şekilde sunduğu çalışması bulunmadığı için, siyasal görüşlerini başta Fransa olmak üzere, İngiltere, İrlanda, Amerika ve Hindistan'a ilişkin politik çözümlenmeler içeren konuşmaları ve yazılarından çıkartmak gerekmektedir. Gerçekte bu durum, Burke'ün siyasetin doğasına ilişkin temel kavrayışı ile de uyum içindedir. Çünkü Burke'e göre siyasetin ilkeleri, aklın *a priori* argümanlarının

dan hareketle değil reel gerçeklikten, tarihsel süreçteki tecrübe ve deneyimlerden devşirilmek ve pratikteki sonuçları açısından değerlendirilmek zorundadır. Bu bağlamda Burke'ün Fransa'daki devrimci yönetimde tipik bir örneğini gördüğü 'siyasette rasyonalizm'e ya da 'radikal siyaset'e yönelik eleştirileri ve kendisinin savunduğu 'sınırlı devlet ya da iktidar' anlayışının ayrıntıları ele alınacaktır.

Burke'ün tarihsel açıdan Avrupa medeniyetinin ve sosyolojik açıdan da toplumsal düzenin en büyük destekçilerinden birisi olarak gördüğü dinin ve dinsel kurumların siyasal düzeydeki işlevlerinin neler olduğu ve bu noktada açığa çıkan 'hoşgörü (tolerans)' sorunsalı son bölümde yer alan diğer bir konuyu oluşturmaktadır. Buraya kadar değinilen farklı alanlara ilişkin düşünceler ve argümanlar bütünü, genel bir ifadeyle Burke'ü muhafazakârlık ya da liberalizm anlayışını oluşturmakta, ancak bu anlayışın niteliğine ilişkin farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bu kısımda değişik okuma biçimleri aktarılacak ve kendi yorumumuzu savunmak için, 'evrim-devrim' çatışması çerçevesinde yaşanan teorik tartışmanın tarihsel temelleri açığa çıkartılmaya çalışılacaktır. Bize göre Burke'ü düşünce'nin liberal muhafazakâr içeriğinin ve bu içeriğe dayanan teorik argümanlarının nasıl tezahür ettiğini kavramak, ancak kendisine referansta bulunduğu temel tarihsel olguları daha yakından incelemekle mümkün olacaktır. Bu nedenle, kaçınılmaz olarak argümanların içinde şekillendiği bu tarihsel momentlerin yani İngiliz ve Fransız Devrimleri'nin ayırıcı niteliklerinin ele alınması gerekmektedir. Ancak bu şekilde evrimci ve devrimci yaklaşımın sosyal ve siyasal alana ilişkin tezlerinin ideolojik arka planını görmek mümkündür. Üçüncü bölümün son kısmında ise, Burke sonrasında 'Burke'ü siyasal düşünce'nin farklı tarihsel koşullarda nasıl yorumlandığı ve aktüelleştiği ayrıntılı şekilde incelenecektir. R. Kirk'ten S. Huntington'a kadar değişik okuma biçimleri ele alınacak ve son olarak, buna ilişkin genel bir değerlendirme ve Burke'ü düşünceye yönelik eleştirilere yer verilecektir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1991.
- *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1991.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali; Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün. *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Akkaş, Hasan Hüseyin, *İngiliz Muhafazakar Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İzmir, 2000.
- Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2000.

- Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, 1993.
- Aron, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, Ankara: Bilgi Yayınları, 5. Baskı, 2004.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları, 1994.
- Atkinson, Camille, *Gadamer, Tradition and Subjectivity*, New York: New School for Social Research, Doktora tezi, Nisan 1998.
- Ayling, Stanley, *Edmund Burke -His Life and Opinions-*, London: John Murray, 1988.
- Babbitt, Irving, “Burke and the Moral Imagination”, Daniel E. Ritchie (ed.), *Edmund Burke -Appraisals and Applications-*, New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1990, s. 195-207.
- Baldacchino, Joseph F., Jr., “The Value-Centered Historicism of Edmund Burke”, *Modern Age*, 27:2, 1983: Bahar, s. 139-145.
- Başdemir, Hasan Yücel, “İskoç Aydınlanması Etiği: Hutcheson, Hume ve Smith”, *Liberal Düşünce*, Sayı: 37, Kış 2005, s. 27-44.
- Baykan, Fehmi, *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Bénéton, Philippe, “Tutuculuk”, çev. Emel Ergun, (ed.) Philippe Raynaud ve Stéphane Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, s. 919-922.
- Berlin, Isaiah, “İdeal Arayışı Üstüne”, çev. Mustafa Erdoğan, *Liberal Düşünce*, Cilt 3, Sayı 12, Güz 1998, s. 94-104.

- Bert, Olivier, “The Amplification of Reason, or the Recuperation of Imagination: Peter Weir’s Dead Poets Society”, *South African Journal of Philosophy*, Vol. 20, Issue 2, 2001, s. 171-190.
- Bierstedt, Robert, “Onsekizinci Yüzyılda Sosyolojik Düşünce”, çev. Uygur Kocabaşoğlu; T. Bottomore ve R. Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, s. 17-50.
- Bock, Kenneth, “İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları”, çev. Aydın Uğur, T. Bottomore ve R. Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, s. 51-92.
- Bonwick, Colin, “Amerikan Devrimi 1763-91”, *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, (der.) David Parker, s. 94-117.
- Bottomore, Tom ve Robert Nisbet. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, yayına hazırlayan: Mete Tunçay ve Aydın Uğur, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.
- Boulton, James T., “Editor’s Introduction”, Edmund Burke, *A Philosophical Enquiry*, Oxford: Basil Blackwell, 1987, s. vii-xlviii.
- Boyd, Richard, “‘The Unsteady and Precarious Contribution of Individuals’: Edmund Burke’s Defense of Civil Society”, *The Review of Politics*, 61, 3, Summer 1999, s. 465-491.
- Brennan, Geoffrey ve Alan Hamlin, “Analytic Conservatism”, *British Journal of Political Science*, Vol. 34, Issue 4, October 2004, s. 675-691.
- Broadie, Alexander, “Introduction: What was the Scottish Enlightenment?”, *The Scottish Enlightenment: An Anthology*, Edinburgh: Canongate, 1997, s. 3-31.

Browne, Stephen H., *Edmund Burke and the Discourse of Virtue*, Tuscaloosa and London: The University of Alabama Press, 1993.

Buhr, M.; Schroeder, W. ve K. Barck., *Aydınlanma Felsefesi*, der. ve çev.: Veysel Atayman, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul, 2003.

Burke, Edmund, *A Note-Book of Edmund Burke*, H.V.F. Somerset (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1957.

————— *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful (1757)*, ed. J. T. Boulton, Oxford: Basil Blackwell, 1987.

————— *Reflections on the Revolution in France*, Oxford-New York: Oxford University Press, 1993.

————— “Letter to a Member of the National Assembly”, *Reflections* içinde *Appendix*, s. 251-292.

————— *Pre-Revolutionary Writings*, (ed.) Ian Harris, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

————— “A Vindication of Natural Society”, *Pre-Revolutionary Writings*, s. 8-57.

————— “Religion”, *Pre-Revolutionary Writings*, s. 78-87.

————— “Speech of Edmund Burke, Esq., On Moving his Resolutions for Conciliation with the Colonies (1775)”, *Pre-Revolutionary Writings*, s. 193-269.

————— *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, (ed.) Paul Langford, Oxford: Clarendon Press, Cilt V-VI, 1991.

————— “Speech on Bengal Judicature Bill (27 June 1781)”, *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, Cilt V.

- “Speech on Opening of Impeachment”, *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, Cilt VI, s. 264-471.
- *Selected Writings and Speeches*, ed. Peter J. Stanlis, Washington, D.C.: Regnery Publishing, 1997.
- “An Essay towards an Abridgement of the English History in Three Books (1757)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 76-103.
- “Selections from Book Reviews in the Annual Register (1759-62)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 104-113.
- “Thoughts on the Cause of the Present Discontent... (1770)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 121-175.
- “Speech on a Bill for the Relief of Protestant Dissenters (1773)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 372-376.
- “Speech on Presenting to the House of Commons (on the 11th February, 1780) A Plan for The Better Security of the Independence of Parliament, and the Economical Reformation of the Civil and Other Establishments”, *Selected Writings and Speeches*, s. 341-355.
- “Speech on Mr. Fox’s East India Bill (1 December 1783)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 439-465.
- “Speech in Opening, Second Day (16 February 1788)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 475-481.
- “A Letter to a Peer of Ireland on the Penal Laws Against Irish Catholics...”, *Selected Writings and Speeches*, s. 274-287.
- “Second Letter to Sir Hercules Langrishe on the Catholic Question (1795)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 335-337.

- “A Letter to a Noble Lord on the Attacks Made upon Mr. Burke and His Pension in the House of Lords”, *Selected Writings and Speeches*, s. 665-697.
- “An Appeal from the New to the Old Whigs, in Consequence of Some Late Discussions in Parliament Relative to the Reflections on the French Revolution (1791)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 626-657.
- “Speech on the Petition of the Unitarian Society (1792)”, *Selected Writings and Speeches*, s. 377-381.
- *The Portable Edmund Burke*, (ed.) Isaac Kramnick, New York: Penguin Books, 1999.
- “Sketch of a Negro Code”, *The Portable Edmund Burke*, s. 183-194.
- “Thoughts on the Present Discontents”, *The Portable Edmund Burke*, s. 131-150.
- “Speech on a Committee to Inquire into the State of the Representation of the Commons in Parliament”, *The Portable Edmund Burke*, s. 174-182.
- “Speech on Conciliation with the Colonies”, *The Portable Edmund Burke*, s. 259-274.
- “An Account of the European Settlements in America”, *The Portable Edmund Burke*, s. 233-246.
- “Address at Bristol on the Gordon Riots and the Catholic Question”, *The Portable Edmund Burke*, s. 310-326.
- “Letter to Sir Hercules Langrishe”, *The Portable Edmund Burke*, s. 330-348.
- “A Letter to Richard Burke, Esq., on Protestant Ascendancy

- in Ireland”, *The Portable Edmund Burke*, s. 348-356.
- “A Letter to William Smith, Esq., on the Subject of Catholic Emancipation (1795)”, *The Portable Edmund Burke*, s. 356-359.
- “Tract on the Popery Laws”, *The Portable Edmund Burke*, s. 295-310.
- “To William Weddell, Esq.”, *The Portable Edmund Burke*, s. 557-569.
- “To Captain Mercer (1790)”, *The Portable Edmund Burke*, s. 553-556.
- “Thoughts on French Affairs”, *The Portable Edmund Burke*, s. 499-507.
- “Letters on a Regicide Peace”, *The Portable Edmund Burke*, s. 517-530.
- “Thoughts and Details on Scarcity”, *The Portable Edmund Burke*, s. 194-213.
- *The Works of The Right Honourable Edmund Burke*, 12 Cilt, <http://www.gutenberg.org/browse/authors/b#a842>, The Project Gutenberg EBook, 22-05-2007.
- “Speech on Mr. Fox’s East India Bill (1 December 1783)”, *The Works of The Right Honourable Edmund Burke*, vol. II, s. 432-537.
- “Two Letters to Gentlemen of Bristol, on the Bills Depending in Parliament Relative to the Trade of Ireland”, *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, vol. II, s. 247-265.
- “Remarks On The Policy of The Allies With Respect

to France: With an Appendix”, *The Works of The Right Honourable Edmund Burke*, vol. IV, s. 403-471.

————— “Letter to Sir Hercules Langrishe, On The Subject of The Roman Catholics of Ireland”, *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, vol. IV, s. 241-307.

————— “Letter I, On The Overtures of Peace”, *The Works of The Right Honourable Edmund Burke*, vol. V, s. 233-342.

————— “Letter II, On The Genius and Character of The French Revolution As It Regards Other Nations”, *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, vol. V, s. 342-384.

————— “Letter III, On The Rupture of The Negotiation; The Terms of Peace Proposed; And The Resources of The Country For The Continuance of The War”, *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, vol. V, s. 384-508.

————— “Three Letters To A Member Of Parliament On The Proposals For Peace With The Regicide Directory Of France”, *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, vol. V, s. 233-508.

————— “Fragments of A Tract Relative to The Laws Against Popery In Ireland”, *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, vol. VI, s. 299-361.

Burns, Edward McNall, *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984.

Callinicos, Alex, *Toplum Kuramı -Tarihsel Bir Bakış-*, çev. Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Cameron, J. M., “Edmund Burke”, ed. Maurice Cranston, *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, çev. Nejat Muallimoğlu,

- İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Vakfı Yayınları, 1995, s. 93-104.
- Campbell, T. D., “Adam Smith and Natural Liberty”, *Political Studies*, Vol. XXV, No.4, December 1997, s. 528-534.
- Canavan, Francis P., *The Political Reason of Edmund Burke*, Durham, NC: Duke University Press, 1960.
- “The Founder of Conservatism”, *Modern Age*, 26: 3/4, (1982: Summer/Fall), s. 330-331.
- Cassirer, Ernst, *The Philosophy of Enlightenment*, Princeton: Princeton University Press, 1951.
- Castellanos, Renan Rapalo, *The Critique of Modernity and the Claims of Critical Theory*, Austin: The University of Texas, Doktora Tezi, 1998.
- Cates, Diana Fritz, “Conceiving Emotions -Martha Nussbaum’s Upheavals of Thought-”, *Journal of Religious Ethics*, Volume 31, Issue 2, Summer 2003, s. 325-341.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Bursa: Asa Kitabevi, 2001.
- *Aydınlanma Felsefesi*, Felsefe Tarihi Cilt 4, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2002.
- Chapman, Gerald W., *Edmund Burke -The Practical Imagination-*, Cambridge & Massachusetts: Harward University Press, 1967.
- Cobban, Alfred, *Edmund Burke and The Revolt Against The Eighteenth Century*, London: Allen & Unwin, 1962.

- Condorcet, *İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı*, çev. Oğuz Peltek, Cilt I ve II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Conniff, James, “Edmund Burke’s Reflections on the Coming Revolution in Ireland”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 47, no. 1, 1986, s. 37-59.
- Cottingham, John, *Akılcılık*, çev. Bülent Gözkan, İstanbul: Doruk Yayınları, 2003.
- Cowie, Leonard W., *Edmund Burke 1729-1797 A Bibliography*, Westport, Connecticut & London: Greenwood Press, 1994.
- Cranston, Maurice, “John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet”, Thomson (ed.), *Siyasi Düşünce Tarihi*.
- Çaha, Ömer, “Muhafazakar Düşüncede Toplum”, *Liberal Düşünce*, Yıl 9, Sayı 34, Bahar 2004, s. 15-24.
- Çiğdem, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- *Taşra Epiği*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2001.
- Davies, Stephen, “Aydınlanma”, çev. Atilla Yayla, *Liberal Düşünce*, Sayı: 37, Kış 2005, s. 5-10.
- Dellaloğlu, Besim F., “Habermas’ın Postmodern Muhafazakarlığı Eleştirisi”, *Toplumbilim*, Sayı 7, Ekim 1997, s. 105-113.
- Demir, Ömer, *Bilim Felsefesi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Descartes, René, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. K. Sahir Sel, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994.
- Dorrien, Gary, “Consolidating the Empire: Neoconservatism and

- the Politics of American Dominion”, *Political Theology*, October, 2005, Vol. 6, Issue 4, s. 409-428.
- Duman, Fatih, “İdeoloji Kuramları -‘İdeoloji’den ‘Söylem’e Farklı Kuramsal Yaklaşımlar-”, (ed.) Tefvik Erdem, *Feodaliteden Küreselleşmeye -Temel Kavramlar ve Süreçler-*, Ankara: Lotus Yayınları, 2006, 161-206.
- Eagleton, Terry, “Saving Burke from the Tories”, *New Statesman*, London, 1996, V. 126, s. 32-33.
- *Estetiğin İdeolojisi*, çev. Bülent Gözkan, Hakkı Hünler vd., Ankara: Doruk Yayınları, 2003.
- Engels, Friedrich, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. yayın kurulu, Ankara: Sol Yayınları, 9. Baskı, 2004.
- Erdoğan, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.
- Ertürk, Ramazan, “Gadamer’in Felsefi Hermeneutiğinde ‘Önyargı’ Kavramı ve Düşündürdükleri”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 38, 2003/2, s. 58-71.
- “Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 40, 2004/2.
- Evan, Simpson, “Moral Conservatism”, *Review of Politics*, 49/1, Kış, 1987, s. 29-58.
- Febvre, Lucien, *Rönesans İnsanı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995.
- Foot, Michael ve Isaac Kramnick. “Editors’ Introduction: The Life, Ideology and Legacy of Thomas Paine”, *Thomas Paine, Thomas Paine Reader*, London: Penguin Books, 1987, s. 7-36.

Freeman, Michael, *Edmund Burke and the Critique of Political Radicalism*, Chicago: University of Chicago Press, 1980.

Furniss, Tom, *Edmund Burke's Aesthetic Ideology -Language, gender and political economy in revolution-*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Gay, Peter, *The Party of Humanity: Essays on the French Enlightenment*, New York: Alfred A. Knopf, 1964.

————— *The Enlightenment: An Interpretation*, New York, 1969.

Gellner, Ernst, *Reason and Culture: The Historic Role of Rationality and Rationalism*, Oxford: Basil Blackwell Publisher, 1992.

Genbembre, Gérard, "Burke", (ed.) Joseph Losco ve Leonard Williams, *Political Theory -Classic Writings, Contemporary Views-*, New York: St. Martin's Press, 1992, s. 393-398.

Goodrich, John H., *The Chains of Continuity or the Flies of a Summer: A Study of Edmund Burke and His Opponents (Ireland)*, University of Michigan, Doktora Tezi, 2001.

Goyard-Fabre, Simon, "Aydınlanma -Aydınlanmacı Siyaset-", *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud ve Stéphane Rials (ed.). s. 126-138.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, 2003.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları, 8. Baskı, 1998.

Grandy, Clara I., *Edmund Burke, A Bibliography of Secondary Studies to 1982*, New York: Garland Publishing Co., 1983.

Gray, Christopher M., "Enlightenments and Counter-Enlighten-

- ments”, *Orbis*, Volume 48, Issue 1, Winter, 2004, s. 178-191.
- Gray, John, *Post-Liberalizm -Siyasal Düşünce İncelemeleri-*, çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2004.
- Gregg, Samuel, “A New Name for an Old Whig”, *Policy*, Cilt 18, No. 1, Güz 2002, s. 39-45.
- Guiomar, Jean-Yves, “Siyasal Romantizm”, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud ve Stéphane Rials (ed.), s. 780-786.
- Hampsher-Monk, Iain, *The Political Philosophy of Edmund Burke*, London: Longman, 1987.
- *Modern Siyasal Düşünce Tarihi -Hobbes’tan Marx’a Büyük Siyasal Düşünürler-*, çev. Necla Arat vd., İstanbul: Say Yayınları, 2004.
- Hampson, Norman, *Aydınlanma Çağı*, çev. Jale Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991.
- Harmon, M. Judd, *Political Thought -from Plato to the Present-*, McGrawhill, 1964.
- Harries, Owen, “Muhafazakarlığın Anlamı”, çev. Metin Boşnak, *Liberal Düşünce*, Yıl 9, Sayı 34, Bahar 2004, s. 91-100.
- Harris, Ian, “Introduction”, Burke, *Pre-Revolutionary Writings*, s. xvi-xxxiii.
- Hasian, Marouf, Jr., “Nostalgic Longings and Imaginary Indias: Postcolonial Analysis, Collective Memories, and the Impeachment Trial of Warren Hastings”, *Western Journal of Communication*, 66 (2), Spring 2002, s. 229-255.
- Hayek, Friedrich A. Von, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*, çev. Atilla Yayla, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

- “Niçin Muhafazakar Değilim?”, çev. Atilla Yayla, *Liberal Düşünce*, Sayı 34, Bahar 2004, s. 73-84.
- “Özgürlük, Akıl ve Gelenek”, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, *Liberal Düşünce*, Sayı: 37, Kış 2005, s. 45-58.
- Hekman, Susan, *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik -Mannheim, Gadamer, Foucault ve Derrida-*, çev. Hüsamettin Arslan ve Bekir Balkız, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Hill, Christopher, *1640 İngiliz Devrimi*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2. Baskı, 1997.
- Himmelfarb, Gertrude, *The Roads to Modernity -The British, French, and American Enlightenments-* New York: Knopf, 2004.
- Hirschman, Albert O., *Gericiliğin Retoriği*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı, 2000.
- Honderich, Ted, *Conservatism*, Westview Press: Boulder & San Francisco, 1990.
- Horkheimer, Max, “Traditional and Critical Theory”, *Critical Theory: Selected Essays*, New York: Seabury Press, 1972, s. 188-243.
- Hughes, Ann, “1649 İngiliz Devrimi”, (der.) David Parker, *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, s. 52-74.
- Hume, David, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976.
- *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1997.

- Huntington, Samuel P., "Conservatism As An Ideology", *The American Political Science Review*, Vol. 51, no. 2, 1957, s. 454-473.
- Joseph, Lawrence B., "Neoconservatism in Contemporary Political Science: Democratic Theory and the Party System", *Journal of Politics*, November 1982, Vol. 44, Issue 4, s. 955-982.
- Kant, Immanuel, " 'Aydınlanma Nedir?' Sorusuna Yanıt (1784)", *Seçilmiş Yazılar*, çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1984, s. 139-148.
- Kilcup, Rodney W., "Burke's Historicism", *Journal of Modern History*, 49, September 1977, s. 394-410.
- "Reason and the Basis of Morality in Burke", *Journal of the History of Philosophy*, vol. 17, no: 3, 1979, s. 271-284.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, "Bir 'Tarih Okuma Tarzı' Olarak Gericilik", *Doğu Batı*, yıl: 1, sayı: 3, 1998, s. 21-27.
- Kirk, Russell, "Burke and Natural Rights", *Review of Politics*, 13, no. 4, October 1951.
- "Burke and the Philosophy of Prescription", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 14, 1953, s. 365-380.
- "Three Pillars of Order: Edmund Burke, Samuel Johnson, Adam Smith", *Modern Age*, 25: 3, (1981: Summer), s. 226-232.
- "The Living Edmund Burke", *Modern Age*, 26:3/4, (1982: Summer/Fall), s. 323-324.
- "Why Edmund Burke Is Studied", *Modern Age*, 30:3/4 (1986: Summer/Fall), s. 237-244.
- "Edmund Burke and the Future of American Politics",

- Modern Age*, 31:2, (1987: Spring), s. 107-114.
- “Muhafazakarlık Fikri”, çev. Bengül Güngörmez, *Liberal Düşünce*, cilt: 10, no: 37, Kış 2005, s. 137-143.
- Kramnick, Isaac, *The Rage of Edmund Burke -Portrait of An Ambivalent Conservative-*, New York: Basic Books, 1977.
- “The Left and Edmund Burke”, *Political Theory*, Vol. 11, No. 2, Mayıs 1983, s. 189-214.
- “Introduction”, Burke, *The Portable Edmund Burke*, s. ix-xxxix.
- Kuklick, Bruce, “Introduction”, Thomas Paine, *Thomas Paine: Political Writings*, Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2000, s. vii-xxiii.
- Kymlicka, Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Lakoff, Sanford, “Tocqueville, Burke, and the Origins of Liberal Conservatism”, *The Review of Politics*, 60, 3, Summer 1998, s. 435-464.
- Lambert, Elizabeth, “Edmund Burke’s Religion”, *English Language Notes*, December 1994, s. 19-28.
- Leach, Robert, *British Political Ideologies*, New York: Philip Allan, 1991.
- Lenzner, Steven J., “Strauss’s Three Burkes -The Problem of Edmund Burke in *Natural Right and History-*”, *Political Theory*, Vol. 19, No. 3, Ağustos 1991, s. 364-390.
- Lewis, Gwynne, “Fransız Devrimi 1789-99”, *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, (der.) David Parker, s. 118-141.

- Lively, Jack (ed.), "Introduction", Joseph de Maistre, *The Works of Joseph de Maistre*, New York & London: The Macmillan Company, 1965, s. 1-45.
- Lowy, Michael, "The Romantic and the Marxist Critique of Modern Civilization", *Theory and Society*, no: 16, 1987, s. 891-904.
- MacCunn, John, "Religion and Politics", Ritchie (ed.), *Edmund Burke -Appraisals and Applications-*, s. 183-194.
- MacIag, Drew, *Edmund Burke and American Civilization*, Rochester, New York: University of Rochester, Doktora Tezi, 2005.
- MacIntyre, Alasdair, *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Ethik'in Kısa Tarihi*, çev. Hakkı Hünler ve Solmaz Zelyut Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- *Erdem Peşinde -Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma-*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Macpherson, C. B., *Burke*, Oxford: Oxford University Press, 1980.
- Madison, James, "Federalistlerin Yazıları'ndan Seçme Parçalar", aktaran ve der. Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar -Yeni Çağ-*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Malherbe, Michel, "Ampirizm", çev. Necmettin Kamil Sevil, (ed.) Philippe Raynaud ve Stéphane Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, s. 51-57.
- Marcuse, Herbert, *Us ve Devrim*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1989.
- Marx, Karl, *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, Cilt I, 6. Baskı, 2000.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Alman İdeolojisi -Feuerbach-*, çev.

- Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 4. Baskı, 1999.
- Marsden, Gordon, "Orwell and Burke: Strange Bedfellows", *History Today*, 53, 7, Temmuz 2003, s. 24-25.
- Mert, Nuray, "Sağ-Sol Siyaset Ayırımı ve Yeni Muhafazakarlık", *Toplumbilim*, 7, 1997, s. 55-61.
- Miller, David, "David Hume", *Blackwell'in Siyasi Düşünce Ansiklopedisi*, Ankara: Ümit Yayıncılık, I. Cilt, 1994.
- Miller, Stephen, "Edmund Burke Revisited", *Partisan Review*, Academic Research Library: 64/4, Güz 1997, s. 562-571.
- Minogue, Kenneth, *Siyaset ve Despotizm*, çev. Ünal Gündoğan, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.
- Mitchell, L.G., "Explanatory Notes", *Reflections*, içinde, s. 293-322.
- Mollaer, Fırat, "Rasyonalist Düşünce Geleneği Karşısında Muhafazakarlık: Burke'ten Hayek'e", *Muhafazakar Düşünce*, yıl 1, sayı 2, güz 2004, s. 157-191.
- Mooers, Colin, *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu -Mutlakçılık, Devrim ve İngiltere, Fransa, Almanya'da Kapitalizmin Yükselişi-*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, 1997.
- Moore, Barrington, Jr., *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri -Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü-*, çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- Muller, Jerry Z. (ed.), "Introduction: What is Conservative Social and Political Thought?", *Conservatism -An Anthology of Social and Political Thought From David Hume to the Present*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997, s. 3-31.

- Nisbet, Robert, "Conservatism and Sociology", *The American Journal of Sociology*, Volume 58, Number 2, 1952, s. 167-175.
- *Conservatism: Dream and Reality*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986.
- *The Sociological Tradition*, New Brunswick & London: Transaction Publishers, 2. Baskı, 1994.
- "Muhafazakarlık", çev. Erol Mutlu; T. Bottomore ve R. Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, s. 93-127.
- Oakeshott, Michael, *Rationalism in Politics and Other Essays*, London: Methuen & Co., 1962.
- O'Brien, Conor Cruise, "Ireland, Circumstances and Modern Anti-Communism", (ed.) Daniel E. Ritchie, *Appraisals and Applications*, s. 161-179.
- O'Gorman, Frank, *Edmund Burke -His Political Philosophy-*, Bloomington & London: Indiana University Press, 1973.
- Oğuz, Fuat, "Hayek'in Pratik Bilgi Anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum", *Liberal Düşünce*, Cilt 4, Sayı 16, Güz 1999, s. 92-103.
- O'Neill, Daniel Irvin, *A Revolution in Morals and Manners: The Burke-Wollstonecraft Debate*, Los Angeles: University of California, Doktora Tezi, 1999.
- "Establishing a Discursive Paradigm: What Was the Scottish Enlightenment?", *A Revolution in Morals and Manners: The Burke-Wollstonecraft Debate*, s. 24-66.
- "Shattering the Paradigm: A 'Revolution in Female Manners' and the Birth of Modern Feminism", Chapter 5, *A Revolution in Morals and Manners*, s. 259-310.
- Outwaite, William, "Hans-Georg Gadamer", *Çağdaş Temel Kuramlar*,

- der. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, 2. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Özipek, Bekir Berat, *Muhafazakar Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum ve Siyaset*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Ankara, 2000.
- “Muhafazakar Siyasetin Temelleri”, *Liberal Düşünce*, Yıl 9, Sayı 34, Bahar 2004, s. 11-14.
- Paine, Thomas, *İnsan Hakları*, çev. M. O. Dostel, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Pappin III, Joseph L., *The Metaphysics of Edmund Burke*, New York: Fordham University Press, 1993.
- “On the Use and Abuse of Edmund Burke”, *Intercollegiate Review*, Spring 2000, 35, 2, s. 44-47.
- Pardales, Michael J., “ ‘So, How Did You Arrive at that Decision’ Connecting Moral Imagination and Moral Judgement”, *Journal of Moral Education*, Vol. 31, No. 4, 2002, s. 424-437.
- Parker, David (der.), *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi Yayınları, 2000.
- Parkin, C. W., “Burke ve Muhafazakar Gelenek”, David Thomson (ed.), *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. Aydoğan vd., İstanbul: Şule Yayınları, 2000.
- Pilbeam, Bruce, “Conservatism and Postmodernism: Consanguineous Relations or ‘Different’ Voices?”, *Journal of Political Ideologies*, 6 (1), 2001, s. 33-54.
- Pocock, J. G. A., *Virtue, Commerce, and History -Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century-*,

- Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1985.
- “Introduction”, Burke, *Reflections*, Indianapolis: Hackett Publishing, 1987.
- “Edmund Burke and the Redefinition of Enthusiasm: the Context as Counter-Revolution”, *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture*, (ed.) Francois Furet ve Mona Ozouf, Oxford: Pergamon Press, 1989, vol. 3, s. 19-43.
- Polanyi, Karl, *Büyük Dönüşüm -Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri-*, çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. baskı, 2005.
- Popper, Karl, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt I-II, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Baskı, 2000.
- Raeder, Linda C., “The Liberalizm/Conservatism of Edmund Burke and F. A. Hayek: A Critical Comparison”, *Humanitas*, Cilt X, No. 1, 1997, 1-14.
- Raynaud, Philippe ve Stéphane Rials (ed.), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, çev. İ. Yerguz vd., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Raynaud, Philippe, “Liberalizm”, çev. Necmettin Kamil Sevil, (ed.) Philippe Raynaud ve Stéphane Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, s. 533-542.
- “Fransız Devrimi”, (ed.) Philippe Raynaud ve Stéphane Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, s. 338-348.
- Roggeven, Sam, “Neden Liberal Değilim?”, çev. Atilla Yayla, *Liberal Düşünce*, yıl 9, sayı 34, bahar 2004, s. 85-90.
- Rogow, Arnold A., “Edmund Burke and the American Liberal

- Tradition”, *Antioch Review*, 17: 2, June 1957, s. 255-265.
- Rorty, Richard, “Habermas, Lyotard ve Postmodernite”, çev. Mehmet Küçük, *Modernite Versus Postmodernite*, der. Mehmet Küçük, 3. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 2000, s. 262-281.
- Rundell, John, “Giriş”, G. Robinson ve J. Rundell (ed.), *Tahayyül Gücünü Yeniden Düşünmek -Kültür ve Yaratıcılık-*, çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Ryan, Vanessa L., “The Physiological Sublime: Burke’s Critique of Reason”, *Journal of the History of Ideas*, 2001, s. 265-279.
- Sabine, George, *Siyasal Düşünceler Tarihi II- Yeni Çağ*, çev. Alp Öktem, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1969.
- *Siyasal Düşünceler Tarihi III- Yakın Çağ*, çev. Özer Ozankaya, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1969.
- Sarup, Madan, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. A. Baki Güçlü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.
- Schouls, Peter A., *Descartes and the Enlightenment*, Edinburgh: Edinburg University Press, 1989.
- Sciabarra, Chris Matthew, *Toward a Radical Critique of Utopianism: Dialectics and Dualism in the Works of Friedrich Hayek, Murray Rothbard and Karl Marx*, New York: New York University, Doktora Tezi, 1988.
- Scruton, Roger, *The Meaning of Conservatism*, London: Macmillan Press, 1989.
- Smith, Robert W., “Edmund Burke’s Negro Code: Slavery and the Slave Trade”, *History Today*, 26:11, November 1976, s. 715-723.

- Speck, W. A., “1688: Siyasal Bir Devrim”, (der.) David Parker, *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, s. 75-93.
- Stanlis, Peter J., *Edmund Burke and the Natural Law*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1958.
- “Introduction”, Burke, *Selected Writings and Speeches*, s. 1-43.
- “Burke and the Natural Law”, (ed.) Daniel E. Ritchie, *Appraisals and Applications*, s. 209-237.
- Sunar, İlkay, *Düşün ve Toplum*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Suvanto, Pekka, *Conservatism from the French Revolution to the 1990s*, New York: St. Martin’s Press, 1997.
- Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.
- Şaylan, Gencay, *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1999.
- Tannsjo, Torbjörn, *Conservatism For Our Time*, London & New York: Routledge, 1990.
- Thomson, David (ed.), *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. Ali Yaşar Aydoğan vd., İstanbul: Şule Yayınları, 3. Baskı, 2000.
- Tocqueville, Alexis de, *Eski Rejim ve Devrim*, çev. Turhan Ilgaz, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004.
- Toulmin, Stephen, *Kozmopolis: Modernite’nin Gizli Gündemi*, çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Trask, Scott, “Fransız Devrimi’nin Gerçek Sebebi Neydi?”, çev. Bilal Canatan, *Liberal Düşünce*, cilt: 10, no: 37, Kış 2005, s. 79-

86.

——— “Enflasyon ve Fransız Devrimi: Bir Parasal Facianın Hikayesi”, çev. Bilal Canatan, *Liberal Düşünce*, cilt: 10, no: 37, Kış 2005, s. 87-94.

Üşür, Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni -YanlıŞ Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme-*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997.

Viereck, Peter, “But I’m a Conservative!”, *Atlantic Monthly*, 165, April 1940.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yayınlar, Beşinci Baskı, 1998.

Welsh, Jennifer M., *Edmund Burke and International Relations -The Commonwealth of Europe and the Crusade against the French Revolution-*, New York: St. Martin Press, 1995.

West, David, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.

White, Stephen K., “Burke on Politics, Aesthetics, and The Dangers of Modernity”, *Political Theory*, August, 1993, s. 507-527.

——— *Edmund Burke: Modernity, Politics and Aesthetics*, London: Sage Publication, 1994.

Wolin, Sheldon S., “Hume and Conservatism”, *The American Political Science Review*, Vol. 48, No: 4, December, 1954, s. 999-1016.

Wollstonecraft, Mary, *A Vindication of the Rights of Woman*, (ed.) Carol H. Poston, New York & London: W.W. Norton, 1988.

——— *The Works of Mary Wollstonecraft*, (ed.) Janet Todd ve Marilyn Butler, London: W. Pickering, cilt VI, 1989.

- “A Vindication of the Rights of Men, in a Letter to the Right Honourable Edmund Burke”, (ed.) Gregory Claeys, *Political Writings of the 1790s*, London: Pickering, 1995, s. 11-58.
- Yalçın, Aydın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, İkinci Baskı, 1983.
- “Çağdaş Muhafazakarlık ve Siyasi İstikrar”, Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori -Seçme Yazılar-*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, 1999, s. 289-299.
- Yalçın, Şahabettin, “İnsan Haklarına Deontolojik Bir Temel”, *Liberal Düşünce*, Sayı 34, Bahar 2004, s. 155-162.
- Yayla, Atilla, *Özgürlük Yolu -Hayek'in Sosyal Teorisi-*, Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı, 2000.
- *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları, 4. Baskı, 2002.
- Yılmaz, Feridun, “Hayek'te Piyasanın Epistemik Rolü”, *Liberal Düşünce*, Sayı 27, Yaz 2002.

İndeks

A

adâlet 22, 81, 82, 83, 97, 99, 104,
179, 207, 212, 213, 214,
223, 282, 335, 340, 420,
443, 461, 516, 532, 577

Adams, John 151

Adorno, Theodor 156

ahlâk 34, 38, 47, 57, 68, 72, 78,
80, 81, 82, 83, 84, 88, 93,
104, 107, 109, 123, 130,
179, 189, 209, 210, 212,
213, 214, 223, 238, 239,
280, 281, 295, 297, 298,
310, 311, 331, 336, 337,
340, 398, 422, 447, 449,
459, 478, 566, 575

ahlâkî duyû 75, 76, 77, 84, 85,
196

ahlâkî imgelem 115, 118, 119,
163, 228

akıl 27, 37, 46, 47, 48, 49, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 59, 60, 61,
62, 63, 64, 65, 66, 68, 69,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
87, 93, 94, 95, 100, 101,
103, 104, 105, 107, 110,
112, 113, 114, 116, 119,
121, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 131, 134,
135, 136, 141, 142, 143,
144, 145, 146, 147, 148,
149, 151, 152, 153, 154,

- 155, 156, 157, 158, 159,
160, 161, 168, 170, 171,
172, 175, 177, 178, 181,
183, 184, 188, 192, 197,
198, 204, 209, 211, 212,
213, 216, 218, 225, 226,
227, 228, 230, 232, 237,
241, 279, 281, 284, 285,
293, 295, 327, 330, 331,
333, 334, 341, 349, 350,
354, 358, 360, 361, 362,
364, 376, 381, 383, 405,
428, 429, 476, 488, 493,
495, 520, 550, 559, 562,
572, 573
- akılcılık 60, 61, 73, 93, 128, 141,
154, 170, 176, 181, 184,
368, 548
- akıl eleştirisi 141, 148, 154, 155,
349, 361, 429, 573
- alışkanlık 74, 79, 94, 106, 109,
130, 194, 195, 209, 212,
224, 225, 228, 229, 241,
244, 257, 284, 361, 364,
402, 445, 459, 521, 528
- Amerikan Devrimi 20, 315, 416,
417, 418, 434, 438, 439,
526, 527, 528
- Amerikan kolonileri 432, 438,
443, 582
- anti-rasyonalist 34, 160, 176,
182, 185, 197, 208, 214,
216, 221, 280, 357, 358,
360, 497, 499, 551, 554,
555, 563, 572, 573
- Antoinette, Marie 123, 271, 291,
292, 297, 335
- Aquinas, Thomas 32, 152, 531,
533
- aristokrasi 39, 189, 197, 244,
246, 247, 278, 279, 325,
326, 398, 415, 417, 474,
519, 520, 527, 552, 568
- Aristoteles 32, 124, 218, 313,
400, 493
- aydınlanma 63, 550
- Aydınlanma akılcılığı 36, 37, 141,
160, 179, 487
- Aydınlanma akıllı 37, 87, 139, 143,
147, 148, 155, 156, 158,
159, 160, 171, 172, 175,
202, 348, 378, 578
- Aydınlanma Çağı 16, 26, 28, 33,
46, 50, 51, 52, 59, 61, 62,
63, 71, 88, 112, 141, 145,
148, 149, 155, 181, 246,
294, 397, 512, 513, 515,
549, 550
- Aydınlanma eleştirisi 31, 140,
573, 574
- Aydınlanma rasyonalizmi 36, 37,
141, 160, 179, 487
- ## B
- Bacon, Francis 59, 60, 66, 252,
362
- Barruel 148, 149, 150
- Baudrillard, Jean 156
- Beattie, James 74, 82, 111, 112,
137, 162

beğeni 91, 93, 94, 95, 116, 117,
293
Bentham, Jeremy 176, 423, 424
bilgi kuramı 48, 61, 62, 75, 78,
144, 208
bireycilik 176, 183, 360, 393, 544
Blake, William 145
Bonald, Louis de 28, 148, 150,
151, 349, 350, 351, 352,
354, 357, 548
burjuva 54, 55, 187, 194, 197,
248, 327, 369, 463, 505,
507, 512, 521, 522
burjuvazi 189, 197, 278, 303,
505, 509, 510, 520
Burkeçü düşünce 497, 529, 568
Burns, Robert 145, 355, 356

C

Canavan, Francis 32, 89, 109,
110, 530, 531
Chateaubriand, François René
148, 149, 150, 349, 354
Churchill, Winston 151
Cicero, Marcus Tullius 32, 380,
473, 493, 531
Coleridge, Samuel Taylor 144,
145, 198, 351
Condillac, Étienne Bonnot de
63, 69
Condorcet, Marquis de 48, 59,
65, 67, 68, 69, 72, 149,
330, 415
Constant, Benjamin 72, 426

D

D'Alembert, Jean le Rond 59, 93
demokrasi 20, 23, 367, 380, 398,
399, 400, 411, 413, 415,
426, 457, 474, 542, 546,
567, 568, 575
deneycilik 60, 61
Derrida, Jacques 156, 159, 172
Descartes, René 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 65, 66,
165, 166, 167, 168, 177,
181, 362, 380
devlet 25, 26, 35, 36, 38, 40, 64,
85, 140, 202, 216, 219,
220, 235, 237, 242, 243,
250, 282, 292, 294, 301,
310, 313, 327, 329, 348,
349, 350, 362, 376, 377,
378, 379, 383, 388, 389,
390, 393, 395, 396, 401,
404, 410, 412, 413, 414,
415, 420, 422, 427, 431,
433, 443, 450, 451, 452,
455, 458, 460, 461, 462,
469, 470, 471, 472, 474,
475, 477, 478, 479, 481,
482, 488, 489, 493, 496,
502, 505, 506, 507, 509,
513, 526, 528, 531, 532,
534, 543, 546, 547, 555,
556, 559, 568, 571, 575,
577, 578, 583
devrim 19, 20, 23, 30, 31, 36, 37,
38, 39, 40, 51, 52, 85, 140,

- 151, 202, 272, 283, 284,
298, 300, 307, 309, 315,
327, 328, 348, 362, 368,
383, 389, 414, 458, 499,
506, 507, 514, 519, 524,
528, 536, 550, 573, 577,
579
- devrimci 22, 23, 40, 57, 58, 67,
68, 140, 142, 143, 150,
151, 276, 280, 283, 298,
303, 304, 313, 343, 345,
354, 367, 369, 384, 392,
399, 401, 404, 409, 457,
487, 488, 498, 500, 507,
510, 512, 514, 515, 517,
518, 519, 521, 522, 524,
527, 528, 534, 550, 553,
555, 558, 559, 560, 562,
563, 564, 573, 574, 581
- devrim karşıtlığı 31, 37, 202, 348
- Diderot, Dennis 49, 61, 65, 204
- din 39, 48, 51, 60, 63, 64, 65, 84,
107, 150, 151, 154, 206,
237, 249, 250, 258, 261,
262, 266, 269, 271, 274,
275, 276, 280, 295, 299,
301, 302, 321, 322, 334,
335, 336, 337, 339, 340,
342, 343, 351, 352, 353,
369, 387, 393, 401, 454,
459, 470, 471, 473, 474,
475, 476, 477, 478, 479,
480, 483, 484, 513, 515,
522, 523, 536, 537
- doğa durumu 132, 217, 218, 227
- doğa hâli 132, 217, 218, 227
- doğal hak 224, 338, 349, 533
- doğal hukuk 32, 89, 109, 110,
190, 209, 220, 221, 482,
493, 494, 495, 518, 519,
526, 530, 531, 533
- duygu 37, 47, 74, 79, 81, 82, 85,
87, 103, 104, 105, 106,
109, 114, 115, 128, 130,
131, 133, 134, 144, 145,
146, 206, 212, 215, 224,
227, 228, 274, 280, 332,
333, 334, 335, 336, 358,
402, 416, 482, 537
- duygudaşlık 80, 81, 84, 85, 90,
103, 122, 123, 133, 192,
222, 223, 288, 291, 323,
336, 338, 341, 342
- duyu 62, 75, 76, 77, 82, 84, 85,
111, 112, 162, 188, 196,
330, 331, 332, 342, 470,
483

E

- Eagleton, Terry 82, 88, 194, 195,
196, 198, 222, 290, 292,
293, 294, 295, 296, 552,
553, 554
- egemenlik 64, 172, 174, 283,
320, 389, 411, 413
- empirizm 61, 526
- Engels 64, 193, 511, 521, 522
- English History 35, 38, 257, 258,
259, 260, 267, 268, 269,
270, 271, 277, 477, 523

- epistemoloji (bilgi kuramı) 26,
34, 35, 37, 38, 62, 75, 88,
90, 100, 110, 114, 162,
163, 165, 168, 186, 277,
311, 347, 428, 572
- epistemolojik tevazu 100, 117,
152, 184
- Erasmus 52
- estetik 16, 29, 34, 36, 83, 87, 88,
89, 90, 91, 92, 93, 94, 95,
96, 100, 101, 114, 116,
117, 145, 146, 194, 195,
196, 198, 222, 282, 290,
291, 292, 293, 294, 296,
297, 298, 427, 493, 571,
572
- eşitlik 20, 23, 59, 68, 260, 313,
314, 319, 327, 335, 340,
345, 350, 351, 352, 353,
354, 387, 388, 397, 404,
405, 409, 412, 419, 420,
423, 426, 519, 521, 534
- eşitlikçi 303, 326, 327, 329, 340,
503, 520, 545, 575, 581
- evrim 38, 40, 177, 179, 180, 197,
281, 315, 355, 361, 364,
365, 368, 386, 425, 427,
428, 437, 460, 490, 499,
519, 524, 555, 559, 560
- evrimci rasyonalizm 180, 182,
362
- F**
- faıdacı 32, 153, 493, 495, 526,
530, 531, 572
- Ferguson, Adam 34, 72, 74, 176,
181, 206, 208, 209, 210,
211, 214, 252, 254, 256,
268, 348, 358, 574
- Feyerabend, Paul 158
- Foucault, Michel 156, 159, 170,
173
- Fox, Charles James 31, 35, 285,
316, 400, 442, 443, 445,
446
- Fransız Aydınlanması 16, 20, 33,
37, 48, 49, 52, 59, 63, 64,
67, 72, 73, 165, 181, 204,
205, 206, 217, 348, 358,
514, 574
- Fransız Devrimi 10, 16, 18, 19,
20, 23, 26, 28, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 36, 38, 45, 46,
67, 68, 85, 88, 106, 132,
133, 140, 141, 144, 145,
147, 149, 189, 234, 246,
248, 257, 269, 271, 276,
277, 278, 279, 283, 284,
285, 286, 287, 288, 290,
291, 294, 295, 296, 298,
299, 300, 303, 304, 305,
306, 307, 308, 309, 314,
320, 321, 322, 330, 332,
342, 343, 344, 345, 349,
350, 351, 367, 370, 373,
377, 378, 393, 400, 401,
431, 432, 445, 453, 457,
459, 476, 485, 487, 488,
489, 490, 491, 494, 495,
498, 507, 511, 512, 513,

516, 519, 520, 521, 522,
524, 525, 528, 533, 534,
535, 538, 541, 542, 544,
549, 550, 551, 552, 553,
558, 559, 567, 573, 578,
579

Frohnen, Bruce 32, 530

G

Gadamer, Hans Georg 156, 159,
165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 173, 174, 175

Galileo, Galilei 50, 51, 65

gelenek 47, 48, 55, 58, 59, 60, 63,
64, 68, 74, 81, 108, 109,
115, 121, 134, 143, 144,
159, 160, 161, 165, 168,
170, 171, 174, 175, 176,
209, 212, 224, 225, 237,
241, 253, 259, 264, 305,
318, 334, 340, 341, 346,
354, 355, 358, 359, 361,
362, 364, 365, 380, 426,
429, 436, 444, 447, 459,
462, 486, 492, 496, 497,
507, 513, 515, 527, 533,
550, 553, 555, 559, 560

Gellner, Ernst 54

Godwin, William 72, 194, 247,
326, 327

Gramsci, Antonio 195, 296

güzel 91, 92, 93, 97, 101, 196,
291, 292, 293, 295, 332,
333, 334, 340, 405, 413,
427

H

Habermas, Jürgen 172, 173, 174,
175

Hastings, Warren 32, 432, 441,
442, 443, 449, 451, 452

Hayek, Friedrich A. von 27, 37,
72, 73, 141, 156, 175, 176,
177, 178, 179, 180, 181,
182, 183, 184, 185, 186,
225, 280, 285, 318, 358,
359, 360, 361, 362, 363,
364, 368, 380, 407, 415,
420, 424, 426, 428, 497,
541, 542, 543, 544, 551,
573

hegemonya 157, 195, 292, 296

Heidegger, Martin 156, 159, 165,
166, 170, 172

Helvétius, Claude Adrien 48,
63, 65

hermeneutik 156, 165, 174

Hristiyan 51, 58, 90, 100, 109,
111, 152, 153, 154, 184,
185, 188, 239, 264, 300,
352, 448, 451, 453, 458,
459, 470, 478, 480, 535

Hristiyanlık 107, 147, 148, 150,
263, 300, 351, 458, 459,
479, 484, 533

Hindistan 11, 31, 32, 39, 276,
340, 432, 441, 442, 443,
444, 445, 446, 447, 450,
451, 452, 453, 460, 461,
464, 465, 493, 531, 552,

- 572, 582
 hiyerarşi 247, 351, 402, 522
 Hobbes, Thomas 39, 52, 72, 76,
 217, 219, 220, 224, 225,
 373, 565
 Horkheimer, Max 55, 57, 156
 hoşgörü 40, 123, 304, 478
 Hume, David 34, 35, 72, 73, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
 82, 83, 84, 90, 93, 94, 100,
 103, 108, 111, 136, 137,
 144, 145, 148, 149, 151,
 152, 153, 154, 162, 176,
 181, 183, 191, 197, 198,
 209, 210, 211, 212, 213,
 214, 222, 223, 252, 256,
 268, 275, 310, 348, 357,
 358, 360, 386, 407, 424,
 487, 497, 515, 518, 567,
 574, 581
 Huntington, Samuel 40, 487,
 490, 491, 492, 493, 494,
 517, 519, 539, 540, 549,
 569
 Hutcheson, Francis 34, 74, 76,
 77, 81, 82, 83, 84, 85, 93,
 144, 145, 198
- i**
- ideoloji 25, 45, 173, 174, 437,
 487, 490, 492, 496, 531,
 532, 533, 534, 540, 571,
 581
 iktidar 17, 32, 40, 99, 120, 164,
 173, 174, 195, 218, 245,
 247, 248, 270, 313, 314,
 329, 336, 352, 353, 389,
 393, 411, 416, 442, 447,
 448, 449, 452, 466, 471,
 472, 475, 483, 502, 503,
 507, 513, 523, 558, 561,
 573
 imgelem 37, 78, 79, 87, 92, 94,
 103, 114, 115, 116, 117,
 118, 119, 121, 128, 134,
 163, 170, 192, 209, 212,
 225, 228, 241, 295, 435
 İngiliz Devrimi 20, 45, 283, 284,
 298, 424, 486, 488, 498,
 500, 501, 503, 504, 505,
 506, 507, 508, 512, 513,
 514, 517, 520, 550, 551,
 559, 575, 581
 insan doğası 75, 77, 109, 112,
 135, 160, 161, 185, 190,
 191, 192, 193, 195, 206,
 208, 209, 216, 218, 221,
 225, 230, 250, 267, 311,
 332, 347, 348, 365, 414,
 418, 496, 533, 545, 564,
 565, 572, 578, 581
 insan hakları 20, 23, 245, 279,
 284, 286, 288, 314, 318,
 328, 339, 399, 411, 521
 İrlanda 11, 31, 32, 39, 339, 453,
 454, 455, 456, 457, 458,
 459, 460, 461, 493, 504,
 552, 553, 554, 572, 582
 İskoç Aydınlanması 9, 10, 16, 28,
 33, 34, 36, 37, 38, 71, 73,

74, 75, 76, 77, 81, 82, 83,
85, 86, 90, 103, 109, 111,
135, 140, 142, 144, 145,
148, 149, 151, 152, 154,
155, 160, 161, 162, 175,
176, 181, 182, 184, 188,
190, 191, 196, 197, 203,
204, 208, 209, 211, 213,
217, 221, 223, 252, 253,
267, 268, 275, 331, 348,
357, 358, 363, 365, 367,
368, 381, 424, 445, 495,
496, 499, 514, 515, 541,
548, 551, 555, 565, 566,
567, 572, 573, 574, 576,
577, 580, 582

J

Jakoben 20, 306, 457, 528, 535,
536, 578
Jakobenizm 20, 140, 279, 453,
456, 457, 458, 459, 460,
484, 522, 523, 525, 533,
534, 535, 536, 537, 539,
544, 552
Jefferson, Thomas 72, 316, 318

K

Kant, Immanuel 23, 46, 47, 61,
62, 65, 102
Katolik 32, 452, 454, 455, 456,
457, 458, 516
kendiliğindenlik 104, 132, 133,
196, 290, 293, 332, 429,

555, 556, 558, 581

Kepler, Johannes 65

Kıta Avrupası 37, 71, 73, 75, 141,
148, 150, 154, 165, 166,
167, 170, 173, 175, 176,
184, 205, 209, 213, 349,
355, 357, 368, 502, 542,
548, 549, 550, 576

Kilise 59, 60, 205, 219, 250, 264,
270, 291, 301, 302, 304,
305, 306, 307, 308, 310,
312, 313, 314, 327, 333,
337, 340, 343, 345, 350,
388, 390, 391, 393, 402,
469, 470, 471, 472, 474,
475, 476, 477, 478, 479,
480, 483, 501, 508, 512,
513, 516

Kirk, Russell 32, 40, 118, 376,
439, 442, 472, 494, 530,
531, 532, 533, 534, 535,
538, 539, 540, 542

komünist 22, 521, 540, 581

komünizm 140, 537, 538

Kopernik, (Copernicus) Nicolaus
50, 51

kölelik 293, 333, 462, 464, 465,
466, 566

kurucu rasyonalizm 177, 180,
181, 358, 359, 363

L

La Mettrie, Julien Offray de 65
les philosophes 204, 206, 233,
329, 388, 499, 543, 562,

- 576
- liberal 17, 18, 21, 23, 29, 31, 32, 34, 35, 39, 40, 140, 141, 151, 152, 154, 156, 176, 187, 197, 214, 224, 246, 272, 289, 295, 315, 317, 354, 357, 363, 364, 387, 397, 420, 426, 429, 452, 488, 492, 494, 495, 497, 499, 514, 517, 518, 519, 520, 522, 526, 527, 528, 529, 530, 539, 541, 542, 544, 545, 548, 550, 551, 552, 554, 555, 556, 560, 563, 564, 569, 572, 573, 574, 578, 581, 582
- liberalizm 29, 40, 67, 176, 197, 354, 363, 364, 492, 497, 519, 531, 542, 548, 549, 550, 581
- liberal muhafazakâr 29, 40
- Locke, John 39, 59, 61, 62, 63, 69, 75, 77, 83, 89, 102, 118, 149, 176, 219, 220, 283, 311, 373, 424, 533, 565
- Lord Acton 176, 541, 542
- Lord Bolingbroke 106
- Lord Rockingham 31
- M**
- Maistre 28, 148, 149, 150, 151, 154, 349, 350, 351, 352, 354, 357, 494, 548, 549
- Mandeville, Bernard de 76
- Marx, Karl 187, 193, 511, 568
- metafizik 58, 60, 65, 154, 209, 338, 376, 399, 414
- metodoloji 151, 163, 164, 173, 190, 204
- Millar, John 74, 206, 252, 253, 254, 256, 257, 272, 273, 275, 348, 566
- modernite 50, 53, 157
- modernlik 172, 370, 574
- Montaigne, Michel Eyquem de 52
- Montesquieu, Charles de Secon-dat, baron de 34, 35, 38, 48, 65, 72, 93, 151, 204, 206, 207, 208, 224, 252, 253, 257, 258, 266, 268, 280, 348, 369, 379, 383, 394, 401, 416, 435, 473, 512, 566, 567, 577, 580
- moral teori 109, 189, 195, 196, 198, 277, 291, 298, 347
- muhafazakâr 17, 23, 26, 27, 28, 29, 31, 34, 35, 39, 40, 57, 84, 128, 140, 141, 142, 143, 148, 151, 152, 154, 168, 172, 173, 176, 212, 214, 226, 227, 283, 351, 352, 354, 355, 356, 363, 364, 366, 412, 428, 429, 439, 472, 485, 487, 489, 490, 491, 492, 494, 497, 499, 500, 514, 518, 527, 530, 531, 533, 539, 540, 541, 544, 545, 548, 549,

550, 551, 552, 553, 554,
555, 563, 564, 573, 574,
581, 582
muhafazakârlık 16, 17, 23, 25,
27, 29, 40, 143, 144, 147,
148, 150, 154, 352, 354,
364, 427, 487, 488, 489,
490, 491, 492, 493, 494,
495, 497, 517, 519, 530,
539, 540, 544, 548, 549,
550, 552, 562, 571, 581
mülkiyet 39, 245, 247, 248, 254,
255, 260, 305, 306, 307,
309, 311, 312, 314, 326,
327, 334, 338, 392, 401,
465, 502, 506, 513, 527,
537
Müller 144, 351

N

neo-muhafazakârlık 23
Newton, Isaac 50, 51, 52, 59, 62,
65, 89, 102, 153, 252
Nietzsche, Friedrich 172

O

Oakeshott, Michael 128, 129,
130, 151, 354
ortak duyu 82, 111, 112, 162,
188, 330, 331, 332, 342,
483
otorite 38, 63, 64, 68, 97, 170,
248, 293, 302, 307, 400,
421, 427, 428, 438, 459,

522, 545

önyargı 37, 47, 59, 60, 63, 68, 87,
114, 115, 125, 126, 127,
128, 134, 163, 167, 168,
169, 170, 171, 192, 193,
194, 225, 241, 250, 280,
281, 362, 458, 469
özgürlük 20, 23, 38, 50, 58, 59,
68, 183, 184, 217, 222,
235, 236, 242, 247, 260,
280, 289, 293, 325, 327,
338, 339, 350, 353, 359,
380, 388, 392, 394, 396,
404, 405, 414, 415, 424,
425, 426, 435, 436, 437,
438, 439, 440, 441, 460,
465, 466, 472, 528, 531,
532, 534, 542, 543, 550,
575

P

Paine, Thomas 35, 38, 72, 291,
294, 315, 316, 317, 318,
319, 320, 321, 322, 323,
324, 325, 326, 327, 328,
329, 330, 398, 411, 413,
445, 446, 452, 478, 529,
553, 568
Paley, William 72
Pappin, Joseph L. 32, 109, 110,
493, 530
Parkin, Charles 32, 229, 284,
403, 404, 530
Pope, Alexander 51
Popper, Karl Raimund 180, 360,

364, 365, 368, 405, 420
 postmodern 32, 156, 157, 158,
 159, 172, 578
 pratik akıl 87, 114, 129, 376
 Price, Richard 35, 72, 133, 195,
 287, 316
 Priestley, Joseph 72
 Protestan 296, 343, 438, 453,
 456, 457, 459, 460, 461

R

radikalizm 368, 428, 429, 489,
 490, 519, 521, 522, 540,
 562
 radikal siyaset 40, 368, 377, 389,
 409, 562, 573
 rasyonalite 49, 50, 52, 53, 54, 58,
 158, 214
 rasyonalizm 28, 36, 37, 40, 58,
 106, 127, 129, 150, 160,
 168, 177, 180, 181, 182,
 208, 209, 212, 353, 357,
 358, 359, 362, 363, 378,
 428, 562
 rasyonel otonom özne 48, 56, 58,
 100, 151, 157, 158, 165,
 166, 185, 242, 580
 Reflections 16, 18, 19, 22, 35, 38,
 106, 115, 116, 121, 123,
 125, 127, 131, 132, 133,
 155, 212, 219, 221, 225,
 228, 232, 235, 238, 239,
 242, 243, 246, 248, 250,
 257, 269, 271, 273, 276,
 277, 280, 281, 284, 286,
 287, 291, 293, 294, 297,
 298, 299, 301, 303, 305,
 306, 307, 308, 309, 310,
 311, 312, 313, 314, 315,
 316, 330, 331, 376, 378,
 380, 382, 384, 386, 387,
 388, 390, 392, 393, 398,
 399, 400, 401, 405, 406,
 410, 411, 451, 453, 455,
 460, 461, 469, 470, 472,
 473, 475, 477, 478, 486,
 488, 489, 536, 537, 539,
 552, 562, 563
 reform 149, 329, 403, 417, 423,
 426, 439, 440, 454, 457
 Reid, Thomas 34, 74, 82, 83
 Robertson, William 34, 74, 252,
 254, 255, 256, 267, 268,
 272, 273, 275, 574
 romantizm 142, 143, 144, 145,
 146
 Rorty, Richard 156, 173
 Rousseau, Jean-Jacques 35, 39,
 63, 72, 133, 146, 183, 204,
 207, 208, 215, 217, 219,
 220, 237, 238, 239, 247,
 289, 298, 304, 335, 350,
 360, 373, 379, 380, 389,
 404, 405, 415, 473, 533,
 536, 544, 577
 rölativizm 161, 171, 531
 Rönesans 50, 52, 53

S

sağduyu 37, 54, 82, 376

- Shaftesbury (Anthony Ashley Cooper) 75, 76, 145, 198
- sınırlı devlet 40, 329, 410
- sivil toplum 39, 245, 394, 505, 506
- siyasal değişim 383
- siyasal kuram 26, 33, 573
- siyasal teori 26, 33, 573
- siyaset 22, 27, 40, 75, 84, 93, 105, 107, 114, 160, 176, 184, 196, 218, 257, 297, 330, 342, 344, 368, 370, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 389, 403, 405, 409, 419, 428, 432, 433, 436, 445, 466, 471, 473, 482, 490, 491, 493, 494, 527, 535, 541, 554, 555, 557, 562, 567, 568, 569, 573
- Smith, Adam 34, 35, 72, 73, 74, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 90, 100, 103, 104, 108, 109, 137, 144, 145, 153, 176, 181, 183, 191, 214, 215, 216, 223, 252, 253, 255, 256, 275, 327, 341, 358, 360, 364, 367, 420, 424, 458, 463, 466, 495, 523, 534, 540, 542, 566, 574, 581
- soğuk savaş 530
- sosyalist 143, 492, 542, 544, 581
- sosyalizm 353, 397, 428, 492, 543
- sosyal kuram 16, 26, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 57, 58, 59, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 80, 82, 84, 85, 88, 91, 97, 100, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 150, 153, 160, 162, 163, 164, 165, 173, 176, 178, 179, 180, 183, 185, 186, 189, 190, 192, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 237, 242, 243, 247, 248, 249, 251, 253, 262, 264, 268, 273, 280, 281, 285, 290, 297, 298, 299, 307, 314, 317, 329, 331, 333, 334, 337, 341, 344, 345, 348, 349, 350, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 373, 375, 380, 381, 402, 416, 417, 428, 431, 433, 444, 445, 446, 454, 459, 472, 478, 491, 493, 498, 522, 532, 533, 539, 540, 545, 550, 555, 557, 566, 568, 571, 572, 573, 574, 578
- sosyal teori 16, 26, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46,

- 57, 58, 59, 62, 65, 66, 67,
 68, 69, 74, 75, 80, 82, 84,
 85, 88, 91, 97, 100, 104,
 105, 106, 108, 109, 110,
 111, 113, 114, 135, 136,
 137, 140, 141, 142, 144,
 150, 153, 160, 162, 163,
 164, 165, 173, 176, 178,
 179, 180, 183, 185, 186,
 189, 190, 192, 201, 202,
 203, 205, 206, 207, 208,
 209, 211, 212, 213, 214,
 216, 217, 218, 221, 222,
 223, 226, 227, 229, 231,
 232, 233, 237, 242, 243,
 247, 248, 249, 251, 253,
 262, 264, 268, 273, 280,
 281, 285, 290, 297, 298,
 299, 307, 314, 317, 329,
 331, 333, 334, 337, 341,
 344, 345, 348, 349, 350,
 353, 354, 355, 356, 357,
 358, 359, 360, 362, 363,
 364, 365, 367, 368, 373,
 375, 380, 381, 402, 416,
 417, 428, 431, 433, 444,
 445, 446, 454, 459, 472,
 478, 491, 493, 498, 522,
 532, 533, 539, 540, 545,
 550, 555, 557, 566, 568,
 571, 572, 573, 574, 578
- sosyal yapı 16, 26, 28, 29, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46,
 57, 58, 59, 62, 65, 66, 67,
 68, 69, 74, 75, 80, 82, 84,
 85, 88, 91, 97, 100, 104,
 105, 106, 108, 109, 110,
 111, 113, 114, 135, 136,
 137, 140, 141, 142, 144,
 150, 153, 160, 162, 163,
 164, 165, 173, 176, 178,
 179, 180, 183, 185, 186,
 189, 190, 192, 201, 202,
 203, 205, 206, 207, 208,
 209, 211, 212, 213, 214,
 216, 217, 218, 221, 222,
 223, 226, 227, 229, 231,
 232, 233, 237, 242, 243,
 247, 248, 249, 251, 253,
 262, 264, 268, 273, 280,
 281, 285, 290, 297, 298,
 299, 307, 314, 317, 329,
 331, 333, 334, 337, 341,
 344, 345, 348, 349, 350,
 353, 354, 355, 356, 357,
 358, 359, 360, 362, 363,
 364, 365, 367, 368, 373,
 375, 380, 381, 402, 416,
 417, 428, 431, 433, 444,
 445, 446, 454, 459, 472,
 478, 491, 493, 498, 522,
 532, 533, 539, 540, 545,
 550, 555, 557, 566, 568,
 571, 572, 573, 574, 578
- sosyoloji 39, 84, 204, 355, 356,
 366, 370, 561
- Southey, Robert 144, 145
- Stanlis, Peter J. 32, 73, 89, 109,
 494, 526, 530, 534, 535
- Stewart, Dugald 74, 82

Strauss, Leo 32, 188, 190, 530
 şüpheli 52, 59, 84, 111, 112, 197

T

tabula rasa 62, 63, 83, 119, 168,
 228

tahayyül gücü 143

tarihsellik 26, 167, 189, 495, 513,
 579

tecrübe 40, 56, 74, 78, 81, 95, 96,
 109, 178, 188, 212, 225,
 226, 237, 342, 367, 373,
 379, 436, 533, 574, 575

teoloji 56, 153

terör 96, 99, 123, 288, 324, 475,
 507, 579

ticarî toplum 197, 256, 269, 270,
 274, 275, 278, 369, 445

Tocqueville, Alexis de 23, 35, 72,
 151, 176, 279, 300, 301,
 322, 353, 354, 360, 385,
 388, 394, 395, 396, 397,
 472, 473, 515, 516, 541,
 542, 543, 545, 573, 579,
 580

tolumsal kuram 16, 26, 28, 29,
 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
 40, 46, 57, 58, 59, 62, 65,
 66, 67, 68, 69, 74, 75, 80,
 82, 84, 85, 88, 91, 97, 100,
 104, 105, 106, 108, 109,
 110, 111, 113, 114, 135,
 136, 137, 140, 141, 142,
 144, 150, 153, 160, 162,
 163, 164, 165, 173, 176,

178, 179, 180, 183, 185,
 186, 189, 190, 192, 201,
 202, 203, 205, 206, 207,
 208, 209, 211, 212, 213,
 214, 216, 217, 218, 221,
 222, 223, 226, 227, 229,
 231, 232, 233, 237, 242,
 243, 247, 248, 249, 251,
 253, 262, 264, 268, 273,
 280, 281, 285, 290, 297,
 298, 299, 307, 314, 317,
 329, 331, 333, 334, 337,
 341, 344, 345, 348, 349,
 350, 353, 354, 355, 356,
 357, 358, 359, 360, 362,
 363, 364, 365, 367, 368,
 373, 375, 380, 381, 402,
 416, 417, 428, 431, 433,
 444, 445, 446, 454, 459,
 472, 478, 491, 493, 498,
 522, 532, 533, 539, 540,
 545, 550, 555, 557, 566,
 568, 571, 572, 573, 574,
 578

tolumsal teori 16, 26, 28, 29, 33,
 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
 46, 57, 58, 59, 62, 65, 66,
 67, 68, 69, 74, 75, 80, 82,
 84, 85, 88, 91, 97, 100,
 104, 105, 106, 108, 109,
 110, 111, 113, 114, 135,
 136, 137, 140, 141, 142,
 144, 150, 153, 160, 162,
 163, 164, 165, 173, 176,
 178, 179, 180, 183, 185,

- 186, 189, 190, 192, 201,
202, 203, 205, 206, 207,
208, 209, 211, 212, 213,
214, 216, 217, 218, 221,
222, 223, 226, 227, 229,
231, 232, 233, 237, 242,
243, 247, 248, 249, 251,
253, 262, 264, 268, 273,
280, 281, 285, 290, 297,
298, 299, 307, 314, 317,
329, 331, 333, 334, 337,
341, 344, 345, 348, 349,
350, 353, 354, 355, 356,
357, 358, 359, 360, 362,
363, 364, 365, 367, 368,
373, 375, 380, 381, 402,
416, 417, 428, 431, 433,
444, 445, 446, 454, 459,
472, 478, 491, 493, 498,
522, 532, 533, 539, 540,
545, 550, 555, 557, 566,
568, 571, 572, 573, 574,
578
- toplumsal yapı 16, 26, 28, 29,
33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 46, 57, 58, 59, 62, 65,
66, 67, 68, 69, 74, 75, 80,
82, 84, 85, 88, 91, 97, 100,
104, 105, 106, 108, 109,
110, 111, 113, 114, 135,
136, 137, 140, 141, 142,
144, 150, 153, 160, 162,
163, 164, 165, 173, 176,
178, 179, 180, 183, 185,
186, 189, 190, 192, 201,
202, 203, 205, 206, 207,
208, 209, 211, 212, 213,
214, 216, 217, 218, 221,
222, 223, 226, 227, 229,
231, 232, 233, 237, 242,
243, 247, 248, 249, 251,
253, 262, 264, 268, 273,
280, 281, 285, 290, 297,
298, 299, 307, 314, 317,
329, 331, 333, 334, 337,
341, 344, 345, 348, 349,
350, 353, 354, 355, 356,
357, 358, 359, 360, 362,
363, 364, 365, 367, 368,
373, 375, 380, 381, 402,
416, 417, 428, 431, 433,
444, 445, 446, 454, 459,
472, 478, 491, 493, 498,
522, 532, 533, 539, 540,
545, 550, 555, 557, 566,
568, 571, 572, 573, 574,
578
- totalitarizm 17, 32, 392, 400,
533, 535
- Tucker, Josiah 72
- tutku 79, 90, 91, 96, 105, 115,
123, 124, 125, 130, 134,
144, 151, 154, 221, 223,
228, 340, 413
- V**
- Voltaire, François-Marie Arouet
20, 48, 59, 65, 93, 204,
289, 377

W

Weber, Max 55, 59, 67

Wittgenstein, Ludwig 156

Wollstonecraft, Mary 35, 38, 74,
315, 330, 331, 332, 333,
334, 335, 336, 337, 338,
339, 340, 341, 342, 343,
344, 345, 346, 529, 553,
568

Wordsworth, William 144, 145,
351, 400

Y

Yoksul Yasaları 421, 575

yorumsama 156, 159, 164, 165,
166, 167, 172, 173, 174

yüce 91, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
102, 105, 151, 198, 286,
292, 293, 296, 297, 334,
404, 413, 427, 435, 443,
447, 470, 471, 474, 475,
476